

ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΚΖ' ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε σταυροδρόμι. Από την νομισματική στην πολιτική Ένωση και ο ρόλος της Ελλάδας

**ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ
ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ (ΔΕΥ)**

Επιβλέπων: Αντώνης Λιανός

Σπουδαστής: Δημήτρης Τσιακίρης

ΑΘΗΝΑ - 2022

Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε σταυροδρόμι. Από την νομισματική στην πολιτική Ένωση και ο ρόλος της Ελλάδας

ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει με οποιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής».

Αθήνα, 25/5/2022

Δημήτρης Τσιακίρης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με σειρά προκλήσεων σε οικονομικό, γεωπολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Οι Ευρωπαίοι πολίτες δείχνουν να προβληματίζονται ολοένα και περισσότερο σχετικά με τα οφέλη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η αμηχανία και απογοήτευση έχει τροφοδοτήσει σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες την άνοδο λαϊκιστικών, εθνικιστικών και αυταρχικών πολιτικών δυνάμεων, που αμφισβητούν ευθέως τα φιλελεύθερα δημοκρατικά κεκτημένα της Ενωμένης Ευρώπης.

Η ευρωπαϊκή ΟΝΕ, μέχρι και το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης και της κρίσης χρέους στην ευρωζώνη, δεν διέθετε μια ολοκληρωμένη, ισχυρή και θεσμικά κατοχυρωμένη δομή οικονομικής διακυβέρνησης.

Κεντρικό στοιχείο για τη δημιουργία ενός σχήματος που θα προσέγγιζε τη ‘δημοσιονομική ένωση’ θεωρείται η ύπαρξη κοινού προϋπολογισμού για τη ζώνη του ευρώ και η δυνατότητα μεταβιβαστικών πληρωμών. Ο κοινός προϋπολογισμός θα βοηθά στην καλλίτερη αντιμετώπιση των ασύμμετρων διαταραχών (κάτι που είναι αδύνατο με τη νομισματική πολιτική) με τη μεταφορά κονδυλίων στο κράτος μέλος που έχει το πρόβλημα.

Το πλαίσιο ολοκλήρωσης της ΕΕ, μέσα από τους ρόλους που της έχουν αποδοθεί (σαν πολιτική, οικονομική και κανονιστική δύναμη) γίνεται αντιληπτό σαν ένας μετασχηματισμός, ο οποίος αναδεικνύεται μέσα από τις κρίσεις.

Η πολιτική ενοποίηση, η επιδίωξη της συνεχώς στενότερης συνεργασίας θα πρέπει να αποτελεί ένα γενικότερο πλαίσιο, με δυνατότητες συνεχούς αναδιαμόρφωσης.

Ταυτόχρονα η Ελλάδα θα πρέπει να αλλάξει ριζικά το οικονομικό της μοντέλο, προχωρώντας και στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις στο πολιτικό σύστημα και στο πολιτειακό υπόβαθρο.

Λέξεις κλειδιά: Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, οικονομική ενοποίηση, δημοσιονομική ένωση, δημοκρατική νομιμοποίηση, παγκοσμιοποίηση, θεμελιώδη δικαιώματα.

ABSTRACT

In recent years, Europe has faced a number of economic, geopolitical and social challenges. European citizens seem to be increasingly concerned about the benefits of European integration. Embarrassment and frustration have fueled the rise of populist, nationalist and authoritarian political forces in many European countries, which directly challenge the liberal democratic achievements of a united Europe.

European EMU, until the outbreak of the global financial crisis and the debt crisis in the euro area, did not have an integrated, strong and institutionalized structure of economic governance.

A central element in creating a scheme that would approach the 'fiscal union' is the existence of a common budget for the euro area and the possibility of transfer payments. The common budget will help to better deal with asymmetric disturbances (which is impossible with monetary policy) by transferring funds to the Member State in question.

The framework of EU integration, through the roles assigned to it (as a political, economic and regulatory force) is perceived as a transformation, which emerges through the crises.

Political unification, the pursuit of ever closer cooperation should be a more general framework, with possibilities for continuous reshaping.

At the same time, Greece will have to radically change its economic model, proceeding with the necessary reforms in the political system and in the state background.

Keywords: European integration, economic integration, fiscal union, democratic legitimacy, globalization, fundamental rights.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς και εγκάρδιες ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή, που προσπαθεί να μεταλαμπαδεύσει το πάθος και την θέληση για μάθηση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ.....	11
1.1 Νέα αρχιτεκτονική του ευρώ.....	12
1.1.1 Κριτική της νέας αρχιτεκτονικής του ευρώ.....	18
1.2 Η ελληνική κρίση.....	21
1.3 Αντιμετώπιση της ελληνικής κρίσης.....	24
2. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ.....	28
2.1 Σχέση πολιτικής και οικονομικής ενοποίησης.....	28
2.1.1 Οφέλη νομισματικής ένωσης.....	31
2.2 Αναγκαιότητα διαμόρφωσης πολιτικού μορφώματος.....	33
2.3 Ο ρόλος της δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	36
3. ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ.....	40
3.1 Παγκοσμιοποίηση και Ευρωπαϊκή Ένωση.....	40
3.2 Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση	47
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	54
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	60
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	71

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

ΔΕΕ: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΕΠ: Δανειστής Έσχατης Προσφυγής

ΔΜΑ: Διαδικασία Μακροοικονομικών Ανισορροπιών

ΔΝΤ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

ΔΥΕ: Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕΑ: Ευρωπαϊκές Εποπτικές Αρχές

ΕΕΜ: Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός

ΕΚ: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

ΕΚΤ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

ΕΜΕ: Ενιαίος Μηχανισμός Εξυγίανσης

ΕΜΣ: Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης

ΕΜΧΣ: Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Χρηματοοικονομικής Σταθεροποίησης

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΟΠ: Επιτροπή Οικονομικής Πολιτικής

ΕΠΑΑ: Ευρωπαϊκή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας

ΕΤΧΣ: Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας

IMF: International Monetary Fund

ΚΑΠ: Κοινή Αγροτική Πολιτική

ΚΕΠΠΑ: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας

ΚΠΑΑ: Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας

ΜΑΑ: Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας

ΜΕΔ: Μη Εξυπηρετούμενα Δάνεια

ΞΑΕ: Ξένες Άμεσες Επενδύσεις

ΟΔΕ: Οικονομική και Δημοσιονομική Επιτροπή

OECD: Organization for Economic Co-operation and Development

ΟΝΕ: Οικονομική και Νομισματική Ένωση

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΣΔΠ: Σχέδια Δημοσιονομικών Προγραμμάτων

ΣΣΑ: Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης

ΣΕΕ: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣΣΣΔ: Συνθήκη για την Σταθερότητα, τον Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση

ΤΑΑ: Ταμεία Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με σειρά προκλήσεων σε οικονομικό, γεωπολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Ορισμένοι μίλησαν για πολυκρίση (poly-crisis), πολλές ταυτόχρονες κρίσεις, που σε συνδυασμό με το Brexit έθεσαν σε δοκιμασία την εσωτερική συνοχή, ακεραιότητα και συνέχεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η κρίση χρέους της Ευρωζώνης ανέδειξε δομικές αδυναμίες και ελλείψεις στην αρχιτεκτονική του οικοδομήματος της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ONE), παρήγαγε νέες εσωτερικές διαιρέσεις (Βορράς-Νότος, πιστωτές-οφειλέτες) και σημεία ευπάθειας. Η προσφυγική κρίση αποκάλυψε σημαντικά κενά στον χώρο ελεύθερης κυκλοφορίας Σένγκεν. Ενώ οι πολλαπλές τρομοκρατικές επιθέσεις που σημειώθηκαν σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη θεσμοθέτησης δράσεων συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών με στόχο τη διασφάλιση της εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας. Επιπρόσθετα, το φαινόμενο της παγκόσμιας κλιματικής αλλαγής, και οι υπαρξιακοί κίνδυνοι που συνδέονται με αυτό, ασκεί όλο και μεγαλύτερες πιέσεις για τον άμεσο μετασχηματισμό της Ευρώπης σε μια οικονομία υψηλής ενεργειακής απόδοσης και χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα.

Την ίδια ώρα, οι Ευρωπαίοι πολίτες δείχνουν να προβληματίζονται ολοένα και περισσότερο σχετικά με τα οφέλη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, των ανοιχτών αγορών και κοινωνιών, της καινοτομίας και της τεχνολογικής προόδου. Οι πολλαπλές κρίσεις έχουν αφήσει βαθιά τα σημάδια τους στις ζωές των Ευρωπαίων πολιτών, κλονίζοντας την εμπιστοσύνη τους απέναντι στην ΕΕ και στην ικανότητά της να αποτελεί εγγύηση ασφάλειας, ανάπτυξης, ευημερίας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Η αμηχανία και απογοήτευση έχει τροφοδοτήσει σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες την άνοδο λαϊκιστικών, εθνικιστικών και αυταρχικών πολιτικών δυνάμεων, που αμφισβητούν ευθέως τα φιλελεύθερα δημοκρατικά κεκτημένα της Ενωμένης Ευρώπης (Παγουλάτος κ.α.,2018:3).

1.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΝΩΠΟΙΗΣΗ

Ο κύριος ερευνητικός στόχος της παρούσας εργασίας είναι να παρακολουθήσει και να παρουσιάσει συνοπτικά την συζήτηση σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και την ανάγκη μετάβασης της ΕΕ από το στάδιο της νομισματικής ένωσης σε εκείνο της πολιτικής, ώστε να μπορεί να αντιμετωπίζει τις διάφορες και πολλαπλές κρίσεις και προκλήσεις περισσότερο αποτελεσματικά.

Μέσα από την αναδίφηση της σχετικής βιβλιογραφίας (πρωτογενούς και δευτερογενούς), προκύπτει ότι η ΕΕ θα μπορούσε να υλοποιήσει τον στόχο της πολιτικής ένωσης μέσα από τον μετασχηματισμό των δομών της Ευρωζώνης, καθώς και των θεσμών και των πολιτικών της Ένωσης, προχωρώντας σε μια εμβάθυνση του ενοποιητικού της οράματος.

Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι, θα πρέπει να επιτευχθεί μια στενότερη συνεργασία των κρατών-μελών της ΕΕ, ώστε να εξασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα των θεσμικών οργάνων και των μηχανισμών της στην αντιμετώπιση κρίσεων, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών της.

Μέσα από την οπτική αυτή, υποστηρίζεται ότι, θα διασφαλιστεί η βιωσιμότητα του ευρωπαϊκού/ ενωσιακού εγχειρήματος της πολιτικής ολοκλήρωσης και η συνοχή των πολιτικών της ΕΕ προς την κατεύθυνση της διαμόρφωσης ενός πολιτικού μορφώματος με μεγαλύτερη δημοκρατική νομιμοποίηση, που θα προάγει την ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη και θα υποστηρίζει/ υπερασπίζει τα θεμελιώδη δικαιώματα όλων των κοινωνικών ομάδων, χωρίς διακρίσεις και περιθωριοποιήσεις.

Στο πλαίσιο αυτό τα κεντρικά ερωτήματα της ανάλυσης που ακολουθεί είναι τα εξής:

- Γιατί οι αρχικές δομές του συστήματος διακυβέρνησης της Ευρωζώνης δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την κρίση;
- Ποιες αλλαγές επέφερε η Ελληνική κρίση, καθώς και η κρίση άλλων χωρών της Ευρωζώνης στους θεσμούς και στις πολιτικές διακυβέρνησης της Ευρωζώνης;
- Ποια ήταν η αποτελεσματικότητα των νέων μηχανισμών διακυβέρνησης στην αντιμετώπιση της κρίσης;

-Ποιο είναι εκείνο το σύστημα διακυβέρνησης που μπορεί να εξασφαλίσει τη συνοχή και τη βιωσιμότητα της νομισματικής ένωσης (Κότιος,2012:3).

-Πώς θα μπορούσε η ΕΕ να μετασχηματιστεί (εκτός από νομισματική και) σε πολιτική Ένωση, ώστε να μπορεί να προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα και να αναπληρώνει ικανοποιητικά την απώλεια αρμοδιοτήτων των εθνικών κρατών; (Χρηστάκης & Λιανός,2020:239).

1.1 Νέα αρχιτεκτονική του ευρώ

Η συζήτηση για τη μεταρρύθμιση του ευρωπαϊκού πλαισίου οικονομικής διακυβέρνησης δεν είναι καινούργια. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, με την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ και τη θέσπιση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ), αναπτύχθηκε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο οικονομικής εποπτείας με στόχο την ενίσχυση της παρακολούθησης και του συντονισμού των εθνικών δημοσιονομικών και οικονομικών πολιτικών, προβλέποντας την επιβολή των ορίων του δημόσιου ελλείμματος και χρέους στο 3% και 60% του ΑΕΠ αντίστοιχα, όπως αυτά ορίστηκαν στο πλαίσιο της Συνθήκης. Στο πλαίσιο του ΣΣΑ θεσπίστηκε ένα προληπτικό σκέλος (preventive arm) για την αποφυγή συσσώρευσης υπερβολικών ελλειμμάτων καθώς κι ένα διορθωτικό σκέλος (corrective arm) για να διασφαλίζει ότι τα κράτη-μέλη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για τη διόρθωση των υπερβολικών ελλειμμάτων και/ή των επιπέδων χρέους μέσω της εφαρμογής της Διαδικασίας Υπερβολικού Ελλείμματος (ΔΥΕ).

Το ΣΣΑ, επομένως, συνιστά μία δέσμη κανόνων σχεδιασμένων ώστε να εξασφαλίζουν ότι τα κράτη-μέλη επιδιώκουν τη χρηστή διαχείριση των δημόσιων οικονομικών τους, σε μια ιδιόμορφη, ωστόσο, Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ), που η αρχιτεκτονική της είχε εξ αρχής την ιδιαιτερότητα να χαρακτηρίζεται από στενά διασυνδεδεμένες οικονομίες, αποκεντρωμένη δημοσιονομική και οικονομική πολιτική αλλά κεντρική άσκηση της νομισματικής πολιτικής στο πλαίσιο της Ευρωζώνης (Παγουλάτος & Τσίγκου,2022: 6).

Ωστόσο το ΣΣΑ έχει επικριθεί σαν ένα περίπλοκο σύστημα πολυμερούς επιτήρησης που, από τη μία, περιλαμβάνει αυστηρούς κανόνες για τις οικονομίες των κρατών-μελών, και, από την άλλη, προβλέπει σειρά εξαιρέσεων και άσκησης διακριτικής ευχέρειας, που επιτρέπουν προσωρινές παρεκκλίσεις από τους βασικούς κανόνες, σε μια προσπάθεια να εξισορροπηθεί ο στόχος της βιωσιμότητας των δημόσιων οικονομικών με τις ανάγκες μακροοικονομικής σταθεροποίησης (De Angelis & Mollet,2021:1-2).

Μέσα από την οπτική αυτή το ΣΣΑ δεν ήταν αρκετό ώστε να εξασφαλίσει τη δημοσιονομική πειθαρχία των κρατών-μελών, καθώς αυτό δεν είχε σχέση μόνο με την αδυναμία εφαρμογής του, αλλά και με το γεγονός ότι οι ίδιοι οι κανόνες του ήταν ελλειμματικοί. Οι σημαντικές μακροοικονομικές ανισορροπίες που εντοπίστηκαν σε ορισμένα κράτη-μέλη, θέτοντας σε κίνδυνο την ίδια τη βιωσιμότητα της ΟΝΕ, οδήγησαν στην ενίσχυση των κανόνων της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Παγουλάτος & Τσίγκου,2022:7).

Η χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση των ετών 2008-2012 αποκάλυψε θεμελιώδη προβλήματα και μη βιώσιμες τάσεις σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες και κατέδειξε τη στενή αλληλεξάρτηση των οικονομιών της ΕΕ. Κρίθηκε αναγκαίος ένας μεγαλύτερος συντονισμός των οικονομικών πολιτικών σε ολόκληρη την ΕΕ προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα, και να τονωθούν η ανάπτυξη και η δημιουργία θέσεων εργασίας στο μέλλον. Για τον σκοπό αυτό, αναθεωρήθηκε και ενισχύθηκε το σύστημα οργάνων και διαδικασιών που υφίσταται στην ΕΕ για τον οικονομικό συντονισμό: από το 2011 έχουν εγκριθεί διάφορες νομοθετικές πράξεις και έχουν θεσπιστεί νέα θεσμικά όργανα.

Το νέο αυτό πλαίσιο θεσμών, κανόνων και διαδικασιών δημιουργήθηκε σταδιακά από το 2010 έως το 2013 με μία σειρά Κανονισμών, Οδηγιών και Διεθνών Συμβάσεων, γνωστών ως ‘δέσμη έξι μέτρων’ (“six-pack”) , Δημοσιονομικό Σύμφωνο (‘fiscal compact’), ‘δέσμη δύο μέτρων’(‘two-pack’), Ευρωπαϊκό Εξάμηνο (European Semester), Συνθήκη για την Συνεργασία, τον Συντονισμό και την Διακυβέρνηση.

Θα πρέπει να τονισθεί εξ αρχής ότι οι νέες ρυθμίσεις δεν μεταβάλλουν το όριο του ελλείμματος και του χρέους, τα οποία παραμένουν όπως είχαν καθορισθεί στη Συνθήκη του Μάαστριχτ (3,0% και 60,0% του ΑΕΠ αντίστοιχα). Παραμένουν

επίσης οι απαγορεύσεις για προνομιακή πρόσβαση του δημοσίου στο τραπεζικό σύστημα, για απευθείας χρηματοδότησή του από τις κεντρικές τράπεζες κλπ.

Οι νέες, εξαιρετικά σημαντικές ρυθμίσεις εστιάζουν στην πρόληψη, στην αυστηρή και ουσιαστική εποπτεία, στην οικονομική συνεργασία και στην ταχεία επιβολή κυρώσεων. Παράλληλα προβλέπονται μηχανισμοί για την αντιμετώπιση δημοσιονομικών ή οικονομικών κρίσεων. Συγκεκριμένα, με τις νέες ρυθμίσεις:

- i) εισάγεται η προληπτική εποπτεία των προϋπολογισμών των κρατών της ευρωζώνης από την Επιτροπή και ενισχύεται στο έπακρο η παρακολούθηση των δημοσιονομικών εξελίξεων,
- ii) σε κάθε κράτος μέλος δημιουργείται υποχρεωτικά ένα πλέγμα κανόνων, θεσμών, πρακτικών και διαδικασιών που βελτιώνουν τη δημοσιονομική διακυβέρνηση και τον έλεγχο του δημοσιονομικού αποτελέσματος,
- iii) οι κυρώσεις για υπερβολικό έλλειμμα και χρέος γίνονται αυστηρότερες, επιβάλλονται έγκαιρα (πριν το τέλος της ΔΥΕ) και σχεδόν αυτόματα,
- iv) ιδρύονται μηχανισμοί στήριξης (με όρους) των κρατών μελών σε περίπτωση δημοσιονομικών ή οικονομικών κρίσεων (Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης--ΕΜΣ),
- v) δημιουργείται μηχανισμός παρακολούθησης των μακροοικονομικών εξελίξεων για τον εντοπισμό και την έγκαιρη αντιμετώπιση τυχόν μακροοικονομικών ανισορροπιών, ενώ παράλληλα ενισχύεται η οικονομική συνεργασία, και
- vi) τροποποιούνται οι κανονισμοί των Ταμείων της ΕΕ προκειμένου να είναι συμβατοί με τις νέες ρυθμίσεις και ιδιαίτερα με το νέο σύστημα κυρώσεων.

Ουσιαστικά οι νέες ρυθμίσεις κινούνται σε δύο αλληλένδετα επίπεδα. Το ένα αφορά την οικονομική συνεργασία και το συντονισμό των μακροοικονομικών πολιτικών, με την στενή παρακολούθηση ενός σημαντικού αριθμού μακροοικονομικών δεικτών και την αντιμετώπιση τυχόν ανισορροπιών. Το άλλο αφορά την πολύ στενή παρακολούθηση ειδικά των δημοσιονομικών εξελίξεων, την έγκαιρη λήψη διορθωτικών μέτρων και την σχεδόν αυτόματη επιβολή κυρώσεων.

Όσον αφορά την οικονομική συνεργασία, οι μακροοικονομικές επιδόσεις κάθε κράτους μέλους αξιολογούνται με βάση διάφορους δείκτες, όπως είναι ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης, το ισοζύγιο πληρωμών, η ανεργία, η πιστωτική επέκταση, το

κόστος παραγωγής, ο πληθωρισμός κλπ. Με τον τρόπο αυτό εντοπίζονται έγκαιρα τυχόν μακροοικονομικές ανισορροπίες και λαμβάνονται μέτρα για την αντιμετώπισή τους. Πρόκειται για πολύ σημαντικές ρυθμίσεις οι οποίες δεν υπήρχαν έως σήμερα.

Στο δημοσιονομικό επίπεδο η πειθαρχία ενισχύεται με πολλούς τρόπους. Η προληπτική εποπτεία γίνεται πολύ πιο στενή και έντονη. Οι αποφάσεις για τη λήψη μέτρων είναι πιο δεσμευτικές και συνοδεύονται από αυστηρότερες κυρώσεις και απλούστερες διαδικασίες επιβολής τους.

Με τις νέες ρυθμίσεις ενισχύεται τόσο ο 'προληπτικός' όσο και ο 'κατασταλτικός' βραχίονας του ΣΣΑ. Γενικά ενισχύεται σημαντικά το πλέγμα θεσμών, πρακτικών, κανόνων και διαδικασιών που αφορούν τη δημοσιονομική διακυβέρνηση στη ζώνη του ευρώ. Παράλληλα, δημιουργείται ένα νέο θεσμικό πλαίσιο για την παρακολούθηση και ανάλυση των μακροοικονομικών εξελίξεων στα κράτη μέλη και για τον συντονισμό των μακροοικονομικών πολιτικών τους. Έτσι θα παρέχεται μια πολύ πιο ολοκληρωμένη και έγκαιρη εικόνα των οικονομικών εξελίξεων, που θα συμβάλλει στην καλύτερη αξιολόγηση των δημοσιονομικών εξελίξεων και βελτιώνοντας την οικονομική διακυβέρνηση στην ΟΝΕ.

Κεντρικό στοιχείο για τη δημιουργία ενός σχήματος που θα προσέγγιζε τη 'δημοσιονομική ένωση' θεωρείται η ύπαρξη κοινού προϋπολογισμού για τη ζώνη του ευρώ και η δυνατότητα μεταβιβαστικών πληρωμών. Ο κοινός προϋπολογισμός θα βοηθά στην καλλίτερη αντιμετώπιση των ασύμμετρων διαταραχών (κάτι που είναι αδύνατο με τη νομισματική πολιτική) με τη μεταφορά κονδυλίων στο κράτος μέλος που έχει το πρόβλημα. Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης (ΕΜΣ) είναι μόνο για την αντιμετώπιση κρίσεων ενώ ο κοινός προϋπολογισμός θα βοηθά στην αντιμετώπιση μακροοικονομικών διαταραχών και πρόληψης των κρίσεων. Επίσης, θα βελτιώσει τον συντονισμό των μακροοικονομικών πολιτικών των κρατών μελών.

Το πρώτο Ευρωπαϊκό Εξάμηνο εφαρμόστηκε το 2011. Οι συζητήσεις σε επίπεδο ΕΕ για τη δημοσιονομική πολιτική, των μακροοικονομικών ανισορροπιών, ζητημάτων του χρηματοπιστωτικού τομέα και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για την ενίσχυση της ανάπτυξης διεξάγονται από κοινού κατά το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο, προτού οι κυβερνήσεις καταρτίσουν τα σχέδια δημοσιονομικών προγραμμάτων (ΣΔΠ) για το επόμενο έτος και τα υποβάλουν προς συζήτηση στα εθνικά κοινοβούλια. Πριν από

την οριστικοποίηση των προϋπολογισμών, τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ υποβάλλουν τα ΣΔΠ στην Επιτροπή, που διατυπώνει τη γνώμη της, και στην Ευρωομάδα, που τα αξιολογεί.

Στο πλαίσιο της δράσης για την εξυγίανση του χρηματοπιστωτικού τομέα, η ΕΕ προωθεί την τραπεζική ένωση με νέους κανόνες και νέα θεσμικά όργανα, στα οποία περιλαμβάνονται ο Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός, ο Ενιαίος Μηχανισμός Εξυγίανσης και οι Ευρωπαϊκές Εποπτικές Αρχές (ΕΕΑ), ώστε να προλαμβάνονται κρίσεις και να διασφαλίζεται ότι όλοι οι συντελεστές του χρηματοπιστωτικού συστήματος υπόκεινται σε κατάλληλη ρύθμιση και εποπτεία.

Σαν συνέπεια της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, αρκετά κράτη μέλη αντιμετώπισαν σοβαρές δυσκολίες σε σχέση με τη χρηματοπιστωτική τους σταθερότητα ή τη βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών τους και ζήτησαν χρηματοδοτική συνδρομή. Η Ένωση αντέδρασε με τη σύσταση διάφορων μηχανισμών, όπως ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Χρηματοοικονομικής Σταθεροποίησης (ΕΜΧΣ), το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ) και ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ), καθώς και με τη θέσπιση νομοθεσίας που προβλέπει διατάξεις για τους μακροοικονομικούς όρους που συνδέονται με τα δάνεια που χορηγούνται στα οικεία κράτη μέλη [Κανονισμός (ΕΕ) 472/2013]. Το ΕΤΧΣ και ο ΕΜΣ θεσπίστηκαν με ειδικές συνθήκες εκτός των Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διοικούνται από Συμβούλιο το οποίο απαρτίζεται από τους υπουργούς Οικονομικών των κρατών μελών της ζώνης του ευρώ.

Μόλις ξεπεράστηκε η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση, η ΕΕ θέσπισε μια διαδικασία που αποσκοπεί στην ενίσχυση της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ. Η διαδικασία βασίζεται στην Έκθεση των πέντε Προέδρων σχετικά με την ολοκλήρωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της Ευρώπης, του 2015, η οποία επικεντρωνόταν σε τέσσερα βασικά θέματα:

- μια πραγματική οικονομική ένωση·
- μια χρηματοοικονομική ένωση·
- μια δημοσιονομική ένωση·
- μια πολιτική ένωση.

Οι τέσσερις αυτές ενώσεις είναι στενά συνυφασμένες και προβλέπεται να αναπτυχθούν παράλληλα. Την έκθεση ακολούθησε σειρά ανακοινώσεων, προτάσεων και μέτρων, ενώ η συζήτηση συνεχίζεται ακόμη.

Σύμφωνα με τη σχετική νομοθεσία, τον Φεβρουάριο του 2020 η Επιτροπή προέβη σε επανεξέταση του ισχύοντος πλαισίου διακυβέρνησης, πραγματοποιώντας δημόσια συζήτηση σχετικά με τον βαθμό αποτελεσματικότητας των διάφορων στοιχείων εποπτείας που θεσπίστηκαν ή τροποποιήθηκαν με τις μεταρρυθμίσεις του 2011 και του 2013, ως προς την επίτευξη των βασικών τους στόχων:

- τη διασφάλιση της βιωσιμότητας των δημόσιων οικονομικών και της ανάπτυξης, καθώς και την αποφυγή των μακροοικονομικών ανισορροπιών·
- τη θέσπιση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου εποπτείας που επιτρέπει τον στενότερο συντονισμό των οικονομικών πολιτικών, ιδίως στη ζώνη του ευρώ·
- την προώθηση της σύγκλισης των οικονομικών επιδόσεων μεταξύ των κρατών μελών.

Όμως δεν επιτεύχθηκε προς το παρόν η ‘δημοσιονομική ένωση’ (Fiscal Union). Προς το παρόν π.χ. δεν προβλέπεται η έκδοση κοινού χρέους για τη ζώνη του ευρώ, ούτε ο ‘κοινός προϋπολογισμός’. Κατά τις διαπραγματεύσεις επικράτησε η προσέγγιση της ‘σταθερότητας’ ενώ απορρίφθηκαν όλες οι προτάσεις για ‘αμοιβαιοποίηση των υποχρεώσεων’ (Μανεσιώτης,2014:24).

Επιπλέον, μια υπερεθνικοποίηση όλων των οικονομικών πολιτικών δεν πρόκειται να αποδώσει, λόγω των διαφορετικών δομών που επικρατούν σε κάθε χώρα, καθώς και λόγω των ασύμμετρων διαταραχών, η αντιμετώπιση των οποίων απαιτεί διαφοροποιημένες παρεμβάσεις. Το ζητούμενο είναι περισσότερη ευελιξία και αποκέντρωση στη βάση της αρχής της επικουρικότητας και όχι περισσότερος συγκεντρωτισμός (Ahrens 2012).

Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης βρίσκεται σε μία από τις πιο κρίσιμες καμπές στην ιστορική της πορεία. Οι εσωτερικές και εξωτερικές πιέσεις που ασκούνται στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα καθώς και η διαδικασία αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ε.Ε. έχουν επαναφέρει με ένταση τη συζήτηση

αναφορικά με το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης (Χατζησταύρου & Παπανικολάου,2017:3).

1.1.1 Η κριτική στο μοντέλο οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ

Η ευρωπαϊκή ΟΝΕ, μέχρι και το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης και της κρίσης χρέους στην ευρωζώνη, δεν διέθετε μια ολοκληρωμένη, ισχυρή και θεσμικά κατοχυρωμένη δομή οικονομικής διακυβέρνησης, καθώς σύμφωνα με εμπειρικές μελέτες δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις μιας άριστης/βέλτιστης νομισματικής περιοχής (Eichengreen 1990, Neuman & von Hagen 1991, De Grauwe & Heens,1993).

Με βάση τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1991) η λειτουργία της ΟΝΕ στηρίχθηκε σε δύο πυλώνες: την δημοσιονομική πειθαρχία και τον συντονισμό των μακροοικονομικών πολιτικών. Ωστόσο, οι δύο αυτοί πυλώνες δεν είχαν την ίδια βαρύτητα. Η υποχρέωση δημοσιονομικής πειθαρχίας βασιζόταν σε συγκεκριμένες διαδικασίες και στόχους, ενώ ο μακροοικονομικός συντονισμός στις Κατευθυντήριες Γραμμές Οικονομικής Πολιτικής, που δεν ήταν δεσμευτικές. Αυτή η ανισορροπία μεταξύ της δημοσιονομικής πειθαρχίας και του μακροοικονομικού συντονισμού ενισχύθηκε περισσότερο με το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, με την εισαγωγή συγκεκριμένων κυρώσεων για τα κράτη- μέλη, που θα παρέβαιναν τους κανόνες (Μαραβέγιας & Κατσίκας,2017:401).

Έτσι, η λογική του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης είναι να επιβάλει τη δημοσιονομική βιωσιμότητα κάτω από το ενιαίο νόμισμα ως υποκατάστατο ενός ισχυρού κεντρικού ελέγχου, ώστε να αποφευχθεί ο ηθικός κίνδυνος που δημιουργείται από το «χάσμα» μεταξύ της νομισματικής και της πολιτικής ενοποίησης.

Έτσι, ενώ οι προϋποθέσεις για την ένταξη στο ευρώ είναι αυστηροί και η αποτυχία της εκπλήρωσής τους αποκλείει την ένταξη στο ευρώ, μια χώρα, μετά την ένταξής

στο ευρώ αντιμετωπίζει λίγες δεσμευτικές κυρώσεις σε περίπτωση αν δεν μπορέσει να διατηρήσει τις προϋποθέσεις ένταξης (Kregel,2015:6).

Η πραγματική απόκλιση, η εξασθένηση της κοινωνικής σύγκλισης και το χάσμα Βορρά-Νότου λόγω της κρίσης δημόσιου χρέους, σε συνδυασμό με την επίδραση της παγκοσμιοποίησης και της ψηφιακής επανάστασης στους εργαζομένους χαμηλών δεξιοτήτων και την αύξηση των μεταναστευτικών ροών, δημιούργησαν κοινωνικές εντάσεις και πυροδότησαν αντιευρωπαϊκή ρητορική και διάχυτη δυσπιστία προς τις πολιτικές και τους θεσμούς της ΕΕ. Οι σοβαρότερες εκφάνσεις αυτής της στάσης είναι το Brexit και η άνοδος του λαϊκισμού, με τη μορφή αντιευρωπαϊκής ρητορικής και ενίσχυσης ανάλογων πολιτικών κομμάτων, σε όλη την Ευρώπη (Στουρνάρας,2020:38).

Συνεπώς, η κρίση θα μπορούσε να ξεπεραστεί οριστικά και αμετάκλητα μόνον σε δύο ακραίες περιπτώσεις: στην περίπτωση που οι χώρες της Ευρωζώνης αποφάσιζαν να σχηματίσουν μια πλήρη πολιτική ένωση (Welfens 2012), πράγμα πολύ δύσκολο στο ορατό μέλλον ή στην περίπτωση που αποφάσιζαν να επιστρέψουν όλες μαζί στα εθνικά τους νομίσματα. Οι συνθήκες λειτουργίας της Ευρωζώνης θα μπορούσαν όμως να βελτιωθούν και στο πλαίσιο ενός μεσαίου σεναρίου που θα περιελάμβανε: τη θεσμοθέτηση ενός αυτόματου μηχανισμού μεταφοράς εισοδημάτων από τις ανταγωνιστικές οικονομίες στις λιγότερο ανταγωνιστικές, τη δημιουργία ενός και μόνο οργάνου για την πρόληψη και διαχείριση κρίσεων (π.χ. ενός Ευρωπαϊκού Νομισματικού, Αναπτυξιακού και Κοινωνικού Ταμείου) με ισότιμη συμμετοχή των κρατών μελών, την αύξηση της δυνατότητας της ΕΚΤ να παρέχει ρευστότητα στα κράτη μέλη σε κρίση και ύφεση μέσω π.χ. της μετατροπής του ESM σε τράπεζα (De Grauwe 2012, Buiters and Rahbari 2011, Daianu 2012).

Η δομή και η λειτουργία της ONE τονίζει τα όρια της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σχετικά με ζητήματα οικονομικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι, αφήνει πολύ μικρές πιθανότητες για την άσκηση αποτελεσματικής νομισματικής πολιτικής, ενώ, ταυτόχρονα, οι θεσμικοί μηχανισμοί της διαθέτουν περιορισμένες αρμοδιότητες ως προς την αναδιανομή του κόστους και του οφέλους στο εσωτερικό της ONE. Με άλλα λόγια δεν ήταν ξεκάθαρο ποιος θεσμός θα ήταν υπεύθυνος για τη διόρθωση αυτών των ανισορροπιών (Μαρής & Σκλιάς,2017:279). Ως συνέπεια, το σύστημα διακυβέρνησης που έχει διαμορφωθεί και, λόγω της

συνέχισης της κρίσης είναι σε εξέλιξη, βρίσκεται σε σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης με την κρίση στο εσωτερικό της Ευρωζώνης. Η κρίση της Ευρωζώνης αφενός μεταλλάσσεται δυναμικά και αφετέρου πρόκειται για πολλαπλές συνδεδεμένες κρίσεις. Έτσι, ξεκίνησε ως κρίση του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού συστήματος και ύφεσης λόγω της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης, εξελίχθηκε σε κρίση ρευστότητας στις χώρες της περιφέρειας, μετεξελίχθηκε σε κρίση χρέους και φερεγγυότητας αυτών και, σήμερα, εκφράζεται ως κρίση συνοχής και συνέχισης ύπαρξης της Ευρωζώνης, με διεθνείς διαστάσεις (Schambaugh 2012).

Στο πλαίσιο αυτό προτάθηκαν κάποιες εναλλακτικές λύσεις, από τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζαν-Κλοντ Γιούνκερ τον Σεπτέμβριο του 2017, οι οποίες προσέγγιζαν το ζήτημα της ΟΝΕ μέσα από ένα κάπως διαφοροποιημένο πρίσμα και προσανατολισμένες στην δημιουργία και πολιτικής ένωσης, αξιοποιώντας και το εργαλείο της κοινής δημοσιονομικής πολιτικής.

Συγκεκριμένα οι προτάσεις αφορούσαν την μετατροπή του **Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας** σε **Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ταμείο** και την δημιουργία ειδικής γραμμής του προϋπολογισμού για τη ζώνη του ευρώ εντός του προϋπολογισμού της ΕΕ, που θα διαθέτει τέσσερις λειτουργίες:

- βοήθεια για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις,
- σταθεροποιητική λειτουργία,
- μηχανισμό ασφάλειας για την Τραπεζική Ένωση,
- μέσο σύγκλισης για την παροχή προενταξιακής βοήθειας σε κράτη-μέλη εκτός της ζώνης του ευρώ.

Επιπλέον προτάθηκε η ενσωμάτωση στην ενωσιακή νομοθεσία της ουσίας της Συνθήκης για τη σταθερότητα, τον συντονισμό και τη διακυβέρνηση στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση, καθώς και η **ίδρυση θέσης Ευρωπαϊού υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών** με διττή αρμοδιότητα (αντιπροέδρου της Επιτροπής και προέδρου του Eurogroup), που θα λογοδοτεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Παγουλάτος κ.α,2017).

Η επιτυχία εξαρτάται, επίσης, από τη βελτίωση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, που επιφέρει η εντατικοποίηση του εμπορίου, οι οικονομίες κλίμακας που δημιουργούν λειτουργικά συστήματα αριστοποίησης της παραγωγής σε τομείς αιχμής, από την εφαρμογή ενός αποτελεσματικού μηχανισμού επιτήρησης και

ελέγχου, καθώς και από έναν αντίστοιχο μηχανισμό αντιμετώπισης των αρνητικών επιπτώσεων, που μπορούν να προκύψουν (Χαζάκης, 2017:681-682).

Στο πλαίσιο αυτό οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ευρωζώνη αμφισβητούν την μακροχρόνια επιβίωση του ευρώ, καθώς σημαντικές αλλαγές στη δομή του (ρύθμιση χρηματοοικονομικού τομέα και δημοσιονομική μεταρρύθμιση) αποτελούν το θέμα μιας συνεχιζόμενης συζήτησης (Mankiw & Taylor, 2018: 386).

Η κρίση μιας νομισματικής ένωσης, που απέχει πολύ από το να αποτελεί έναν βέλτιστο οικονομικό χώρο (optimum currency area), είναι εγγενής του συστήματος (Rogoff 2012). Θα μπορούσε να αποφευχθεί μόνον εάν δημιουργούντο ή δημιουργηθούν μηχανισμοί όμοιοι μ' αυτούς που ισχύουν σε ομόσπονδα κράτη, δηλαδή με την διακρατική μεταφορά εισοδημάτων, με κεντρικές, εκτός της νομισματικής, και τις άλλες οικονομικές πολιτικές, με εναρμόνιση του πολιτικού κύκλου, με δημοκρατική νομιμοποίηση οργάνων που θα έχουν στα χέρια τους τη διαχείριση των κοινών υποθέσεων. Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η νομισματική ένωση προϋποθέτει και την πολιτική (Κότιος, 2012:22).

1.2 Η ελληνική κρίση

Πέρα από την έλλειψη σταθερών βάσεων για τη δημιουργία μιας αξιόπιστης και βιώσιμης νομισματικής ένωσης, οι δομικές ανεπάρκειες της Ευρωζώνης ήταν ακόμα ένα πρόβλημα. Η ελλειμματική θεσμική αρχιτεκτονική του ενιαίου νομίσματος κατέστη φανερή με την έναρξη της Ελληνικής κρίσης. Με την ελληνική οικονομία να έχει υποστεί τα πιο βαριά πλήγματα, σε σύγκριση με άλλα Ευρωπαϊκά κράτη, η χώρα λειτούργησε ως «αποδιοπομπαίος τράγος» για τα χρονίζοντα θεσμικά προβλήματα της Ευρώπης (Χριστοδουλάκη, 2016:7).

Η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ (με το ευρώ σαν ενιαίο νόμισμα) οδήγησε στην μεγαλύτερη επιτάχυνση των ρυθμών ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και είχε

σαν αποτέλεσμα να εξαλειφθεί ο κίνδυνος από τις υποτιμήσεις του εθνικού μας νομίσματος (Χρηστάκης & Λιανός,2020:80).

Η οικονομική σκοπιμότητα της συμμετοχής της Ελλάδας, γενικότερα στην ΕΕ (ιδίως αν συνυπολογιστεί η χαμηλή απορρόφηση των κοινοτικών/ενωσιακών πόρων και οι ατελέσφορες προσπάθειες δημοσιονομικής προσαρμογής και διοικητικών μεταρρυθμίσεων) αποτέλεσε αντικείμενο έντονων αντιπαραθέσεων. Η κατάρρευση του εμπορικού ισοζυγίου με την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και η δημοσιονομική κατάρρευση μετά την ένταξη στην ευρωζώνη ανέδειξαν την αδυναμία της χώρας να επωφεληθεί από την οικονομική ολοκλήρωση (Στεφάνου,2017:96).

Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι, η οικονομική κρίση δεν προέκυψε ξαφνικά ούτε είναι αποτέλεσμα μόνο εξωγενών παραγόντων. Οφείλεται και σε ενδογενή αίτια, των οποίων απαιτείται η μεθοδική προσέγγιση και ο προσδιορισμός για να κατανοήσουμε γιατί οδηγήθηκε η Ελλάδα στην οικονομική κρίση και τις καταστρεπτικές συνέπειες για το οικοδόμημα της ελληνικής κοινωνίας (Χρηστάκης & Λιανός,2020:177).

Γενικότερα τα χαρακτηριστικά της ύφεσης, που προκάλεσε η διεθνής οικονομική αναταραχή στις ανεπτυγμένες οικονομίες ήταν η μεγάλη διάρκεια και η αδύναμη ανάκαμψη όταν αυτή επιβεβαιώθηκε. Τα φαινόμενα αυτά παρατηρήθηκαν με διαφορετικό βαθμό έντασης σχεδόν σε όλες τις ανεπτυγμένες οικονομίες. Όλες οι διαδοχικές προβλέψεις των διεθνών οργανισμών για γρήγορη επαναφορά των οικονομιών στα προ κρίσης επίπεδα διαψεύστηκαν. Η συμπεριφορά των οικονομιών στις περισσότερες περιπτώσεις δεν ήταν η τυπική που υποθέτει γρήγορη ανάκαμψη μετά από μια εξωγενή διαταραχή (Ζόνζηλος,2020:45).

Ειδικότερα τη χώρα μας επηρέασαν επιπρόσθετοι παράγοντες οικονομικής αποσταθεροποίησης όπως:

- άνοδος του μισθολογικού κόστους και διόγκωση του δημοσίου τομέα,
- αύξηση συνταξιοδοτικής δαπάνης,
- εκτεταμένη φοροδιαφυγή
- δυνατότητα φθηνού δανεισμού
- ενίσχυση των ανισορροπιών στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών
- επίμονα δημοσιονομικά ελλείμματα,

-ιδιωτικός δανεισμός
 - διόγκωση εξωτερικού χρέους (Χρηστάκης & Λιανός,2020:180).

Η ελληνική οικονομία, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και όλη σχεδόν τη δεκαετία του 2000, βίωσε μια πρωτόγνωρη «φούσκα» οικονομικής δραστηριότητας, την οποία συντηρούσε η δραστική διόγκωση της εγχώριας ζήτησης (Χρηστάκης & Λιανός,2020:182).

Η Ελλάδα υιοθέτησε το 2008 ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής επέκτασης, προκειμένου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις συνέπειες της κρίσης. Εξαιτίας όμως της μη συνετής δημοσιονομικής διαχείρισης κατά την περίοδο που προηγήθηκε της κρίσης, η Ελλάδα, κατά την έναρξή της βρέθηκε με έναν ιδιαίτερα υψηλό λόγο δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ. Στην ουσία πρόκειται για κρίση ανταγωνιστικότητας (Χρηστάκης & Λιανός,2020:183-184).

Η κρίση είχε σημαντικό κόστος σε όρους προϊόντος, εισοδημάτων και πλούτου. Από το 2008 έως το 2016 η Ελλάδα έχασε πάνω από το 1/4 του ΑΕΠ της σε σταθερές τιμές, ενώ το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε σχεδόν κατά 16 ποσοστιαίες μονάδες. Επιπλέον, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε όρους αγοραστικής ισοδυναμίας μειώθηκε στο 67,4% του μέσου όρου της ΕΕ το 2018, από 93,3% το 2008. Παράλληλα, υπήρξε μεγάλο κύμα μετανάστευσης μορφωμένων Ελλήνων (brain drain) και σημαντική αποεπένδυση, με ανυπολόγιστες οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις (Στουρνάρας,2020:27).

Αυτό οφείλεται στους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές, στην υπερβολική γραφειοκρατία, στην ύπαρξη φραγμών και εμποδίων που αποδεδειγμένα επηρεάζουν αρνητικά τις επενδύσεις, αλλά και σε καθυστερήσεις στην απονομή της δικαιοσύνης. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, δηλ. η ανταγωνιστικότητά της με βάση άλλους παράγοντες εκτός των τιμών, εξακολουθεί να είναι χαμηλή σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και μάλιστα έχει υποχωρήσει τα τελευταία χρόνια, σύμφωνα με το δείκτη «ευχέρειας του επιχειρείν» (Ease of Doing Business) της Παγκόσμιας Τράπεζας (Οκτώβριος 2018), το δείκτη παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum (Οκτώβριος 2018) και την

παγκόσμια κατάταξη ανταγωνιστικότητας για το 2019 του IMD World Competitiveness Center (Στουρνάρας,2020:32-35).

Με άλλα λόγια η ανταπόκριση των ελληνικών θεσμών στις πιέσεις, που απορρέουν από τη συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ, είναι περιορισμένη και αντικρουόμενη. Σε συνέχεια αυτής της χρόνιας πραγματικότητας, η κρίση υποχρέωσε την ΕΕ να δημιουργήσει τα δικά της θεσμικά όργανα, προκειμένου να παρέμβει και να παρακολουθεί την πορεία των ελληνικών διοικητικών μεταρρυθμίσεων. Επρόκειτο για ένα πρωτοφανές εγχείρημα σε επίπεδο διακυβέρνησης με τεράστιες προκλήσεις, ώστε η ελληνική περίπτωση να χαρακτηριστεί σαν πείραμα. Συγκεκριμένα η Ευρώπη κυριαρχούνταν από τις αρχές του παρεμβατικού φιλελευθερισμού, απέφευγε την αλληλεγγύη, μετέθετε την ευθύνη προς τα κάτω και φλέρταρε με τον εθνικό αποκλεισμό. Σε τέτοιο σημείο που ο εξευρωπαϊσμός της Ελλάδας θα μετατρέπταν σε αγώνα πυγμαχίας, καθώς η Ευρώπη προέβαλλε πλέον μεγάλες ηθικές προκλήσεις σε σχέση με την επιλογή, τη λογοδοσία και τη νομιμότητα, τόσο στο ευρωπαϊκό όσο και στο εγχώριο/ ελληνικό πεδίο διακυβέρνησης (Featherstone & Παπαδημητρίου,2017:840-855).

Στην Ελλάδα η ευημερία δεν είχε βασιστεί σε ισόρροπους ρυθμούς ανάπτυξης και έτσι, με την πρώτη αρνητική διεθνή αναταραχή, όπως αυτή του 2007-2009, η εγχώρια οικονομία αποσταθεροποιήθηκε. Η εποχή της σύγκλισης μετατράπηκε σε εποχή της στασιμότητας, των χαμηλών ρυθμών ανάπτυξης και της πραγματικής απόκλισης, δηλαδή της σταδιακής απομάκρυνσης του βιοτικού μας επιπέδου από το αντίστοιχο των ευρωπαίων εταίρων μας. (Χαρδούβελης, 2011:1).

1.3 Η αντιμετώπιση της ελληνικής κρίσης

Παρά την πρόοδο που έχει επιτευχθεί, εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές προκλήσεις και προβλήματα που κληροδότησε η κρίση. Όπως επισημαίνει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην έκθεσή της για το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο του 2019, η Ελλάδα αντιμετωπίζει υπερβολικές μακροοικονομικές ανισορροπίες. Οι

κυριότερες προκλήσεις είναι οι εξής:

- **Το υψηλό απόθεμα των μη εξυπηρετούμενων δανείων (ΜΕΔ) στους ισολογισμούς των τραπεζών**, το οποίο επηρεάζει αρνητικά την πιστοδοτική τους ικανότητα και καθυστερεί την ανάκαμψη των επενδύσεων και της οικονομικής δραστηριότητας.
- **Το υψηλό δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ** (η μεσοπρόθεσμη βιωσιμότητα του χρέους έχει βελτιωθεί σημαντικά με τα μέτρα που υιοθέτησε το Eurogroup τον Ιούνιο του 2018) δημιουργεί αβεβαιότητα ως προς την ικανότητα της χώρας να εξυπηρετήσει το χρέος της μακροπρόθεσμα, αυξάνοντας έτσι το κόστος δανεισμού του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα και περιορίζοντας την αναπτυξιακή δυναμική. Επιπροσθέτως, η διατήρηση υψηλών πρωτογενών πλεονασμάτων για μια παρατεταμένη χρονική περίοδο (π.χ. 3,5% του ΑΕΠ έως το 2022) επιδρά περιοριστικά στην άνοδο του ΑΕΠ. Η περιοριστική επίδραση των μεγάλων πρωτογενών πλεονασμάτων είναι ακόμη εντονότερη όταν συνοδεύεται από πολύ υψηλή φορολογία, η οποία ενισχύει την παραοικονομία, και από υποεκτέλεση του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων.
- **Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών**, το οποίο παραμένει ελλειμματικό, και η αρνητική καθαρή διεθνής επενδυτική θέση.

Ο αργός ψηφιακός μετασχηματισμός της οικονομίας. Με βάση το Δείκτη Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα για το έτος 2019 κατατάσσεται στην 26η θέση μεταξύ των 28 χωρών της ΕΕ, γεγονός που υποδηλώνει υψηλό κίνδυνο τεχνολογικής υστέρησης και ψηφιακού αναλαβητισμού.

- **Το ποσοστό ανεργίας** που παραμένει υψηλό, δημιουργώντας ανισότητες που απειλούν την κοινωνική συνοχή και αυξάνοντας τον κίνδυνο απαξίωσης του ανθρώπινου κεφαλαίου.
- **Η προβλεπόμενη επιδείνωση των δημογραφικών δεδομένων της χώρας** (λόγω της γήρανσης του πληθυσμού και της μετανάστευσης εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού), που οδηγεί σε χαμηλότερους ρυθμούς δυνητικής ανάπτυξης.
- **Το τεράστιο επενδυτικό κενό που άφησε η πολυετής ύφεση**, με κίνδυνο να διαβρωθεί μόνιμα η παραγωγική ικανότητα της ελληνικής οικονομίας μέσω μιας επίδρασης υστέρησης. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Τράπεζας

της Ελλάδος, το καθαρό απόθεμα κεφαλαίου της ελληνικής οικονομίας (σε σταθερές τιμές έτους 2010) μειώθηκε κατά 65,1 δισεκ. ευρώ την περίοδο 2010-2016. Και προκειμένου να επανέλθει στα προ της κρίσης επίπεδα την επόμενη δεκαετία, χρειάζεται να αυξάνονται οι ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές κατά περίπου 10% κάθε χρόνο. Οι ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου (χωρίς τις επενδύσεις σε κατοικίες) σε σταθερές τιμές θα πρέπει να αυξάνονται κατά 5% περίπου κάθε χρόνο μέχρι το 2029.

- Πέρα από τη σχετικά χαμηλή εγχώρια ζήτηση, το υψηλότερο κόστος του κεφαλαίου και την έλλειψη χρηματοδότησης, που επιδρούν ανασταλτικά στην πραγματοποίηση νέων επενδύσεων, είναι γεγονός ότι το επιχειρηματικό περιβάλλον δεν μπορεί έως τώρα να θεωρηθεί φιλικό προς τις επενδύσεις, απεναντίας αποθαρρύνει τις επενδύσεις.

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις για την ελληνική οικονομία, να επιταχυνθεί η ανάκαμψη και να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη των επενδυτών στις μακροπρόθεσμες οικονομικές προοπτικές της Ελλάδος, η οικονομική πολιτική θα πρέπει να κινηθεί στους ακόλουθους άξονες:

1ov. Μείωση του υψηλού αποθέματος των ΜΕΔ με την έγκαιρη εφαρμογή της λύσης που έχει προτείνει το Υπουργείο Οικονομικών, σε συνδυασμό με τη συστημική λύση που πρότείνει η Τράπεζα της Ελλάδος, οι οποίες θα λειτουργήσουν συμπληρωματικά προς τις προσπάθειες των ίδιων των τραπεζών.

2ov. Μείωση του στόχου για το πρωτογενές πλεόνασμα από 3,5% του ΑΕΠ σε 2,2% μέχρι το 2022, καθώς και αλλαγή του μίγματος της δημοσιονομικής πολιτικής, με έμφαση στη μείωση των φορολογικών συντελεστών και στην αύξηση των δημοσίων επενδύσεων, ούτως ώστε να ενισχυθεί η αναπτυξιακή επίδραση της δημοσιονομικής πολιτικής. Με λόγο δημόσιου χρέους προς ΑΕΠ 180%, υψηλότεροι ρυθμοί ανάπτυξης (ή χαμηλότερα επιτόκια) είναι 1,8 φορές αποτελεσματικότεροι στη μείωση του λόγου του χρέους από ό,τι ένα υψηλότερο πρωτογενές πλεόνασμα.

3ov. Διεύρυνση του πεδίου συνεργασίας μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, σύμφωνα με τις βέλτιστες διεθνείς πρακτικές, π.χ. μέσω της ενίσχυσης των συμπράξεων δημόσιου-ιδιωτικού τομέα στις επενδύσεις, την κοινωνική ασφάλιση και την υγεία.

4ov. Βελτίωση της αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης και της αποδοτικότητας των δημόσιων επιχειρήσεων.

5ov. Επιτάχυνση του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων και καλύτερη αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας.

6ov. Εφαρμογή πιο στοχευμένης πολιτικής για την προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων (ΞΑΕ), καθώς η εθνική αποταμίευση δεν επαρκεί για να καλύψει τις επενδυτικές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας. Πρέπει να δοθεί έμφαση στη μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης, τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης και την εξάλειψη σημαντικών αντικινήτρων, όπως η γραφειοκρατία και η ασάφεια του νομοθετικού και ρυθμιστικού πλαισίου.

7ov. Διατήρηση της ευελιξίας στην αγορά εργασίας και υλοποίηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών με σκοπό την τόνωση του ανταγωνισμού και την ενίσχυση της καινοτομίας και της ανόδου της παραγωγικότητας.

8ov. Βελτίωση της ποιότητας των θεσμών και διαφύλαξη της ανεξαρτησίας τους. Η ανεξαρτησία και η αποτελεσματική λειτουργία των θεσμών ενισχύουν τη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό, η ταχύτερη απονομή δικαιοσύνης, η ασφάλεια δικαίου και η σαφήνεια και σταθερότητα του νομικού πλαισίου είναι απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου να ενισχυθεί το αίσθημα δικαιοσύνης των πολιτών, να βελτιωθεί το επενδυτικό κλίμα και να επιταχυνθεί η οικονομική ανάπτυξη.

9ov. Ενίσχυση του «τριγώνου της γνώσης» (εκπαίδευση – έρευνα – καινοτομία) καθώς και του ψηφιακού μετασχηματισμού της οικονομίας με την υιοθέτηση πολιτικών και μεταρρυθμίσεων που στηρίζουν την έρευνα, τη διάχυση της τεχνολογίας και την επιχειρηματικότητα και ευνοούν τη στενότερη σύνδεση μεταξύ επιχειρήσεων, ερευνητικών κέντρων και πανεπιστημίων. Αυτό θα συμβάλει στην περαιτέρω αύξηση της δαπάνης για έρευνα και ανάπτυξη και στη διεύρυνση του μεριδίου του τομέα των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ) στο ΑΕΠ. Για να αξιοποιηθούν όμως οι δυνατότητες του τομέα, χρειάζεται συνεχής ανάπτυξη δεξιοτήτων και εκπαίδευση στις νέες τεχνολογίες, υιοθέτηση καινοτόμων προϊόντων και ενίσχυση της νεοφυούς επιχειρηματικότητας. Γενικότερα, απαιτούνται συνεχείς προσπάθειες για την ενθάρρυνση της καινοτομίας

και της δαπάνης για έρευνα και ανάπτυξη, ώστε να δοθεί ώθηση στον ψηφιακό μετασχηματισμό της Ελλάδος (Στουρνάρας,2020:34-35).

2. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΩΠΟΙΗΣΗ

2.1 Σχέση πολιτικής και οικονομικής ενοποίησης

Από τότε που γεννήθηκε, η ιδέα της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, μετασχηματίζεται και βρίσκει πάντα, έστω και την τελευταία στιγμή, τρόπους επιβίωσης. Αυτή η μακροχρόνια διαδικασία αλλαγής και μετασχηματισμού έχει αλλάξει ριζικά τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη μέλη αλληλεπιδρούν, αλληλοεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται στον πολιτικό και οικονομικό τομέα (Μαρής,2014:1).

Μετά το Μάαστριχτ η άσκηση οικονομικής πολιτικής μεταφερόταν σε μια θολή ζώνη, όπου τόσο η νομισματική πολιτική, όσο και σημαντικά θέματα οικονομικής διακυβέρνησης, όπως η διάσωση των κρατών- μελών της ΕΕ, μεταβιβάζονταν σε ένα διακυβερνητικό επίπεδο μέσα στο οποίο οι αποφάσεις παίρνονταν μακριά από την εδαφική επικράτεια του κράτους. Σε αυτή την αποεδαφοποιημένη αρένα τα ισχυρότερα κράτη κυριαρχούσαν έναντι των ανίσχυρων και οι διάφοροι διακυβερνητικοί ή υπερεθνικοί δρώντες επηρέαζαν όχι μόνο το τελικό αποτέλεσμα αλλά και την πραγματική ζωή εκατομμυρίων πολιτών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η άσκηση κυριαρχίας πραγματοποιούνταν στην γκρίζα ζώνη της ευρωπαϊκής πολιτικής με τρόπο ασύμμετρο και, αντίστοιχα, η εθνική κυριαρχία μετατρέποταν σε ασύμμετρη κυριαρχία (Μαρής & Σκλιάς,2017:280).

Η γενική απροθυμία να αναγνωριστεί μια σαφής τελική κατάσταση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οφείλεται, κυρίως, στην ιδέα μιας εσωτερικής δυναμικής της ΕΕ, που θα οδηγούσε σε εκτενέστερη και εντονότερη ενοποιητική διαδικασία, μέσα από την συγκέντρωση ευρύτερων λειτουργιών (Harrison,1990:145).

Μέσα από την οπτική αυτή δεν θεωρήθηκε σκόπιμο να προδιαγραφούν οι πολιτικές ιδιότητες της προσδοκώμενης περιφερειακής πολιτείας. Παράλληλα γίνεται αποδεκτό ότι η άμεση δημοκρατική νομιμοποίηση δεν αντιμετωπίστηκε σαν βασικό προαπαιτούμενο για την ανάθεση της συνολικής διαχείρισης της Ένωσης/ Κοινότητας στους νέους (υπερεθνικούς) θεσμούς, ούτε θεωρήθηκε θεμελιώδης ανεπάρκεια του ενωσιακού συστήματος η επίτευξη μιας δυναμικής ισορροπίας μεταξύ τμηματικής/ εθνικής αυτονομίας και πολιτικής ενοποίησης (Χρυσόχοου,2003:118).

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ δεν πρόβλεπε ρητά την παρέμβαση σε επίπεδο ΕΕ, αν κάποιες κυβερνήσεις αδυνατούσαν να δανειστούν στις χρηματαγορές, με λογικό επιτόκιο. Δεν συνυπολόγισε ότι το κόστος αποκλίνει από χώρα σε χώρα και την ευπάθεια στα χρόνια ελλείμματα και το αυξανόμενο δημόσιο χρέος, που δημιουργούν αυξημένο κόστος επιτοκίων (Burda & Wyplosz,2017:799-800).

Από τις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας, η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε να αντιμετωπίσει πολλαπλές κρίσεις και δισεπίλυτα προβλήματα που εν μέρει ήταν αποτέλεσμα οικονομικών ανισορροπιών και θεσμικών αδυναμιών, και εν μέρει συνέπεια αναταράξεων και ανακατατάξεων στην παγκόσμια οικονομία, καθώς και βίαιων συγκρούσεων στη Μέση Ανατολή και την Ανατολική Ευρώπη.

- Η δημοσιονομική και τραπεζική κρίση στην Ευρωζώνη·
- Η πολιτική κρίση και η πολεμική σύγκρουση στην Ουκρανία·
- Η μεταναστευτική κρίση·
- Η απόφαση της Βρετανίας να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση·
- Τα αιτήματα για ανεξαρτητοποίηση της Καταλονίας και της Σκωτίας εξελίχθηκαν διαδοχικά και, κάποτε, ταυτόχρονα. Κατά περίπτωση, είχαν εξαιρετικά δυσμενείς επιπτώσεις στην οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση, ιδίως στις χώρες που αναγκάστηκαν να εφαρμόσουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής, προκάλεσαν έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις εντός και μεταξύ των κρατών-μελών της Ένωσης, ανέδειξαν τις ανεπάρκειες και τα τρωτά των συστημάτων άμυνας και εθνικής ασφάλειας, και έθεσαν σε σοβαρό κίνδυνο τη σταθερότητα και συνοχή της Ευρωζώνης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Παπαδήμος,2017:1).

Η μετάβαση από την οικονομική κρίση στις επόμενες (προσφυγική, BREXIT, ενεργειακή κτλ) έφερε στην επιφάνεια τα κλασικά ερωτήματα ως προς τη σχέση

κρατικής κυριαρχίας και ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μέσα από τη συνεχή μεταφορά αρμοδιοτήτων στα όργανα της ΕΕ. Το κύριο ερώτημα αφορά την αρμοδιότητα αλλά και την αποτελεσματικότητα ως προς την διαχείριση κρίσεων, καθώς αυτή επιβάλλει να αναληφθούν μεγάλες πολιτικές πρωτοβουλίες, τις οποίες ωστόσο μπορούν να αναλάβουν μόνο τα κράτη- μέλη, τα οποία με τη σειρά τους είναι απασχολημένα με τις εθνικές ανάγκες και προτεραιότητες (Βενιζέλος,2017:246).

Η αντίδραση της ΕΕ στην κρίση συνίσταται στην επιδίωξη τόνωσης της μακροπρόθεσμης ανταγωνιστικότητάς της, στην εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών, στις μεταρρυθμίσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα και στην επιδίωξη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων (Γιώτη-Παπαδάκη,2017:490).

Μέσα στο πλαίσιο αυτό αποκτούν ξεχωριστή σημασία ορισμένοι τομείς, όπως της πολιτικής συνοχής και της κοινωνικής πολιτικής της ΕΕ. Η δημιουργία και η εξέλιξη της Πολιτικής Συνοχής είναι το προϊόν δύο διαφορετικών λογικών. Από τη μια πλευρά αντιπροσωπεύει την ενωσιακή «λύση» στο πρόβλημα της άνισης ανάπτυξης στην επικράτεια της ΕΕ, ώστε να προωθηθεί η αρμονική ανάπτυξη και η άμβλυνση των εδαφικών ανισοτήτων. Από την άλλη έχει σαφείς και σημαντικούς αναδιανεμητικούς στόχους, λειτουργώντας σαν μηχανισμός μεταφοράς πόρων ανάμεσα σε διαφορετικές μονάδες διακυβέρνησης, συνιστώντας ένα εργαλείο διαπεριφερειακής αναδιανομής (Ανδρέου,2017:495).

Ωστόσο σημειώνεται ένας στρατηγικός αναπροσανατολισμός της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ προς την ενδυνάμωση της συνολικής ανταγωνιστικότητας της Ένωσης, μέσα από την μείωση των πόρων της συνοχής και την διάθεσή τους στα περισσότερο αναπτυγμένα κράτη – μέλη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή,2014:237).

Συνεπώς δημιουργείται ένα σοβαρό ζήτημα συμβατότητας ανάμεσα στον στόχο της συνοχής και τις νέες στρατηγικές φιλοδοξίες της ΕΕ (Andreou,2007:13-14). Μέσα από την οπτική αυτή, υποστηρίζεται ότι, η αποσύνδεση της Πολιτικής Συνοχής από τον ιδρυτικό της στόχο αποτελεί πλήγμα για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, στον βαθμό που υποσκάπτει τα θεμέλια της λογικής της συνοχής και του στοιχείου της δημοσιονομικής αλληλεγγύης, που αυτή συνεπάγεται (Ανδρέου,2017:510).

Στη σημερινή Ευρώπη παρατηρείται, ταυτόχρονα, μια αποδόμηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου με μονομερή επικέντρωση στη μείωση των κοινωνικών

δαπανών. Πέρα από το οικονομικό μοντέλο θα πρέπει να εξεταστεί και η αποτελεσματική υλοποίηση των κοινωνικών στόχων του «ξεχασμένου» Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου (Υφαντόπουλος,2017:442-443).

Η πραγματική απόκλιση, η εξασθένηση της κοινωνικής σύγκλισης και το χάσμα Βορρά-Νότου λόγω της κρίσης δημόσιου χρέους, σε συνδυασμό με την επίδραση της παγκοσμιοποίησης και της ψηφιακής επανάστασης στους εργαζομένους χαμηλών δεξιοτήτων και την αύξηση των μεταναστευτικών ροών, δημιούργησαν κοινωνικές εντάσεις και πυροδότησαν αντιευρωπαϊκή ρητορική και διάχυτη δυσπιστία προς τις πολιτικές και τους θεσμούς της ΕΕ. Οι σοβαρότερες εκφάνσεις αυτής της στάσης είναι το Brexit και η άνοδος του λαϊκισμού, με τη μορφή αντιευρωπαϊκής ρητορικής και ενίσχυσης ανάλογων πολιτικών κομμάτων, σε όλη την Ευρώπη (Στουρνάρας,2020:38).

Το πλαίσιο ολοκλήρωσης της ΕΕ, μέσα από τους ρόλους που της έχουν αποδοθεί (σαν πολιτική, οικονομική και κανονιστική δύναμη) γίνεται αντιληπτό σαν ένας μετασχηματισμός, ο οποίος αναδεικνύεται μέσα από τις κρίσεις που διέρχεται και τα ζωτικά ζητήματα που καλείται να αντιμετωπίσει. Η αδυναμία της ΕΕ να πετύχει ένα ικανοποιητικό αποτέλεσμα δημιουργεί την εντύπωση ότι έχει επέλθει μια πλήρης μετάλλαξη της φύσης και του περιεχόμενου της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σε απλό συνώνυμο ενός γραφειοκρατικού εξευρωπαϊσμού, συνιστώντας το νέο αφήγημα στο «αρχιπέλαγος» της οικονομικής και τεχνοκρατικής διακυβέρνησης (Κεντρωτής,2017:99-100).

2.1.1 Οφέλη από την συμμετοχή σε μια νομισματική ένωση

Η οικονομική θεωρία και η ιστορική εμπειρία έχουν δείξει ότι χρειάζονται μια σειρά από προϋποθέσεις / εργαλεία για την επιτυχή δημιουργία και λειτουργία μιας

νομισματικής ένωσης. Οι σημαντικότερες από αυτές (με βάση την θεωρία των Άριστων Νομισματικών Περιοχών) είναι η οικονομική συμμετρία, η οικονομική και χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση, η ευελιξία της αγοράς εργασίας, η ύπαρξη ενός κεντρικού κοινού προϋπολογισμού και η ύπαρξη ενός μηχανισμού διαχείρισης κρίσεων (Μαραβέγιας & Κατσίκας, 2017:397).

Τα οφέλη ενός κοινού νομίσματος είναι ότι καθιστά ευκολότερο το εμπόριο μεταξύ των μελών, με μείωση στο κόστος συναλλαγής, καθώς περιορίζει τη διάκριση τιμών (είναι δυσκολότερο να συγκαλυφθεί η διαφοροποίηση τιμών μεταξύ των χωρών) και μειώνει την μεταβλητότητα/ διακύμανση της συναλλαγματικής ισοτιμίας (Mankiw & Taylor, 2018: 377-378).

Ειδικότερα, ως προς τη συμμετοχή σε μια νομισματική ένωση, γίνεται διάκριση μεταξύ της δυνατότητας να ασκείται, (από τα κράτη- μέλη), ανεξάρτητη ή όχι νομισματική πολιτική. Γεγονός που συνεπάγεται το ανάλογο κόστος για κάθε χώρα. Συγκεκριμένα όταν τα κράτη- μέλη δεν έχουν δικαιοδοσία άσκησης ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής, που ασκείται από την Κεντρική Τράπεζα, ενδεχομένως αυτό να συνιστά ένα δυνητικό πρόβλημα, καθώς δεν υπάρχει ένας αυτόματος μηχανισμός προσαρμογής. Έτσι τα κράτη – μέλη θα πρέπει να περιμένουν (σε περίπτωση μεταβολής της συνολικής ζήτησης) να προσαρμοστούν οι μισθοί και οι τιμές. Γεγονός που προκαλεί διακυμάνσεις στην παραγωγή και την ανεργία και, συνεπώς, αντιδράσεις στο εσωτερικό της νομισματικής ένωσης (Mankiw & Taylor, 2018: 386).

Επιπλέον σε μια νομισματική ένωση υπάρχει μεγάλη αλληλεξάρτηση μεταξύ των οικονομιών. Συγκεκριμένα, όταν μια χώρα οδηγείται σε μια «κακή» ισορροπία μπορεί να επηρεάσει τις υπόλοιπες, καθώς τα ομόλογα ενός κράτους- μέλους διακρατούνται και από επενδυτές/ τράπεζες άλλων χωρών, οδηγώντας έτσι σε μια κρίση του ενιαίου χρηματοπιστωτικού τομέα. Έτσι σε μια νομισματική ένωση, αν οι αγορές προσδοκούν ότι ένα κράτος – μέλος θα χρεοκοπήσει, θα υπάρξει μια άμεση κινητοποίηση του μηχανισμού εκροής κεφαλαίων, περιορίζοντας σημαντικά την ρευστότητα στο εσωτερικό της οικονομίας (Κατσίμη, 2016:102).

Όμως με ανεξάρτητη νομισματική πολιτική αυτό δεν είναι πιθανό, καθώς (σε περίπτωση δημοσιονομικής ανισορροπίας) ξεκινά άμεσα μια διαδικασία σταθεροποίησης της οικονομίας, μέσα από τρία κανάλια/ δίαυλους: της υποτίμησης του νομίσματος, της λειτουργίας της εθνικής κεντρικής τράπεζας σαν Δανειστής

Έσχατης Προσφυγής (ΔΕΠ), που μπορεί να αγοράσει τα ομόλογα που εκδίδει η κυβέρνηση και της διατήρησης της εγχώριας ρευστότητας (αφού η ποσότητα χρήματος από την πώληση ομολόγων παραμένει στην εγχώρια αγορά και επενδύεται σε άλλους τομείς, σε αντίθεση με την νομισματική ένωση όπου μπορεί να μεταφερθεί σε οποιαδήποτε άλλη χώρα, που χρησιμοποιεί το ίδιο νόμισμα).

Σε μια νομισματική ένωση, όταν οι τράπεζες παρουσιάσουν έλλειψη ρευστότητας, η κεντρική τράπεζα προστρέχει για την παροχή των απαιτούμενων κεφαλαίων (δανειστής έσχατης ανάγκης), παρέχοντας βραχυχρόνια δάνεια (Mankiw & Taylor,2021:556).

Με βάση τα παραπάνω, υποστηρίζεται ότι, έχει εξόχως μεγάλη σημασία η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να αναλάβει ρόλο ΔΕΠ για την αντιμετώπιση της δημοσιονομικής κρίσης στην ευρωζώνη (Κατσίμη,2016:101-103).

Επιτρέπει την εξομάλυνση της κατανάλωσης, την διαφοροποίηση του κινδύνου και την προώθηση της μακροχρόνιας παραγωγικής μεγέθυνσης, ενισχύοντας τη συνολική ευημερία των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων, καθώς προωθεί τη διεθνή εξειδίκευση και επιτρέπει στα κράτη –μέλη να έχουν οφέλη από την ενισχυμένη παραγωγικότητα (Κατσίμη,2016:110-116).

Με δεδομένο, ωστόσο, ότι οι πιθανές αυξήσεις των δαπανών στο μέλλον θα είναι μεγαλύτερες, θα ήταν επιθυμητό να μειωθούν τα πρωτογενή ελλείμματα και το ποσοστό χρέους. Τα χαμηλά επιτόκια και, συνεπώς, το χαμηλό κόστος χρέους, υπονοούν ότι η εξόφληση/ μείωσή του μπορεί να γίνει αργά. Όμως τα χαμηλά επιτόκια και το χαμηλό κόστος δανεισμού θέτουν αυστηρά όρια στην εφαρμογή νομισματικής πολιτικής, ώστε να αποφευχθεί η μείωση της ζήτησης (Blanchard,2021:545).

Με βάση την παραπάνω λογική τα ελλείμματα μειώνουν το μελλοντικό εισόδημα, καθώς μετατοπίζουν πόρους από την μια γενιά στην άλλη. Ωστόσο, πρέπει να συνυπολογίζονται και οι σκοποί, για τους οποίους χρησιμοποιούνται οι δανειζόμενοι πόροι (Stiglitz & Walsh,2009: 791-792).

Καταληκτικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η λογική που κυριάρχησε στη δημιουργία της ΟΝΕ είναι ότι η δημοσιονομική πολιτική είναι πιο αποτελεσματική σε περιόδους έκτακτης ανάγκης, όταν λόγω μιας μείωσης της συνολικής ζήτησης οι παραγωγικοί

συντελεστές/ πόροι δεν απασχολούνται πλήρως και, συνεπώς, προκύπτει η ανάγκη βραχυχρόνιας τόνωσης της οικονομίας. Αντίθετα, υποστηρίζεται ότι, δεν συνιστά καλό μέσο στήριξης της μακροχρόνιας ανάπτυξης (Cowen & Tabarrok,2020:516).

Παράλληλα η αντίθετη άποψη υποστηρίζει ότι η οικονομική πολιτική πρέπει να είναι ενεργή, καθώς οι υφέσεις είναι περίοδοι υψηλής ανεργίας, χαμηλών εισοδημάτων και αυξανόμενων οικονομικών δυσχερειών (Mankw,2019:727).

2.2 ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΜΟΡΦΩΜΑΤΟΣ

Σαν κρίση μπορούμε να ορίσουμε κάθε κατάσταση που αποκλίνει από το σύνηθες, από αυτό που δεν αμφισβητεί τις υφιστάμενες διευθετήσεις και ισορροπίες στο θεσμικό οικοδόμημα της ΕΕ. Με άλλα λόγια, συνθήκες κρίσης διαμορφώνονται όταν η συγκυρία και, κυρίως, νέες καταστάσεις που παρατείνονται χρονικά, αμφισβητούν την επάρκεια των υφιστάμενων μηχανισμών (Βενιζέλος,2017:247).

Οι πολλές και διαφορετικές κρίσεις, που βρίσκονται σε εξέλιξη στην Ευρώπη, όπως η μεταναστευτική, η κρίση ασφάλειας λόγω της αστάθειας σε γειτονικές χώρες (Ουκρανία, Μέση Ανατολή) και της αύξησης της τρομοκρατίας αμφισβητούν έντονα τη δυνατότητα παραπέρα εξέλιξης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αν οι μηχανισμοί του εξευρωπαϊσμού αρχίσουν να οδηγούν σε απόκλιση, αντί σε σύγκλιση, ή έστω σε αδράνεια, τότε θα μιλάμε για αποευρωπαϊσμό, ο οποίος θα μπορούσε να οδηγήσει ακόμη και στην αντιστροφή της πορείας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Λαδή,2017:786).

Η Ευρώπη απέχει πολύ ακόμη από μια ολοκληρωμένη ενιαία οικονομική περιοχή (Άριστη Νομισματική Περιοχή). Η πρόσφατη ευρω-κρίση είναι, κυρίως, μια δημοσιονομική κρίση με επιπτώσεις στη νομισματική και χρηματοπιστωτική σταθερότητα. Η ΟΝΕ αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις, πολλές από τις οποίες μπορούν να διευθετηθούν μόνο στον πολιτικό στίβο (Burda & Wyplosz,2017: 799).

Τα τελευταία χρόνια η πολιτική διεύρυνσης της ΕΕ έχει παρακμάσει, καθώς βρίσκεται σε ύπωση (αν δεν είναι νεκρή). Κύρια αιτία θεωρείται η εργαλειοποίησή της, καθορίζοντας τον τρόπο αντιμετώπισης της πρόκλησης της παγκοσμιοποίησης και η υπαγωγή της σε αντιρωσικές στρατηγικές. Οι πρόσφατες ευρωπαϊκές κρίσεις συντείνουν στην εγκατάλειψη της πολιτικής διεύρυνσης, καθώς η αναβίωσή της είναι συνυφασμένη με μια αναγκαία (αλλά όχι πιθανή) μείζονα στροφή της ΕΕ, με καίρια ενίσχυση της αρχής της αλληλεγγύης (Βαλντέν,2017:686).

Στο πλαίσιο αυτό έχουν προταθεί αλλαγές στο σύστημα λήψης αποφάσεων, ώστε να διασφαλιστεί ότι δεν θα επιβάλλονται δεσμεύσεις (ιδίως στα κράτη – μέλη εκτός ευρωζώνης) είτε ως προς τη διαχείριση κρίσεων (χρηματοδοτική συνδρομή) είτε στην ενίσχυση της διακυβέρνησης της ζώνης του ευρώ (Τραπεζική Ένωση). Με άλλα λόγια αναγνωρίζεται η ανάγκη για μεγαλύτερη εμπάθυνση, ώστε να εκπληρωθεί ο στόχος των Συνθηκών της ΕΕ (Χρυσομάλλης,2017:125).

Το ζητούμενο για την ΕΕ είναι η ποιοτική μετάβαση από ένα σύστημα αλληλεξαρτώμενων εθνικών δημοκρατιών σε ένα σύστημα μετακρατικής συναρχίας (Χρυσοχόου,2007). Με άλλα λόγια τα κράτη -μέλη της να μην εμμένουν μόνο στην έννοια του εθνικού συμφέροντος ή στην αποκλειστική διαχείριση της εξουσίας από κρατικούς δρώντες, αλλά να προσανατολίζονται σε μια συναινετική (πλειοψηφική) διακυβέρνηση (Χρυσοχόου,2010: 326).

Συγκεκριμένα έχει προταθεί η δημιουργία μιας δημοσιονομικής ένωσης (με βάση τους υπάρχοντες δημοσιονομικούς κανόνες), καθώς και ενός δημοσιονομικού σταθεροποιητή που, αρχικά, θα συνδέει τις ευρωπαϊκές επενδύσεις με τον οικονομικό κύκλο, καθώς και μια κοινή λειτουργία μακροοικονομικής σταθεροποίησης για την καλύτερη αντιμετώπιση των διαταραχών, που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν σε εθνικό επίπεδο. Έτσι θα είναι εφικτή η απορρόφηση των μεγάλων μακροοικονομικών διαταραχών, πράγμα που θα κάνει την ΟΝΕ ανθεκτικότερη (Λιαργκόβας,2019:254).

Δημοσιονομική ένωση, ευρώ-ομόλογα και νέα αναθεώρηση των συνθηκών: αυτά είναι μερικά από τα πιο σημαντικά θέματα σήμερα στο τραπέζι των ευρωπαϊκών διαπραγματεύσεων. Και οδηγούν σε μια πιο ενωμένη Ευρώπη, από οικονομική και πολιτική άποψη. Είναι αλήθεια βεβαίως ότι πολλή όρεξη δεν υπάρχει για περισσότερη Ευρώπη (Τσούκαλης,2012:6).

2.3. Ο ρόλος της δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η ιδιαιτερότητα της ΕΕ σαν πολιτικό σύστημα της προσδίδει χαρακτηριστικά ενός πολύπλοκου φορέα διαμόρφωσης πολιτικής. Από τη δημιουργία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είχε γίνει σαφές ότι τα κράτη – μέλη, για να πετύχουν τους στόχους τους όπως προβλεπόταν στις Συνθήκες, θα έπρεπε να μεταβιβάσουν αρμοδιότητες ή εξουσίες προς τους κοινοτικούς/ενωσιακούς θεσμούς και τα Όργανά τους, σε διάφορους τομείς πολιτικής.

Μέσα από την οπτική αυτή ο ρόλος των Ευρωπαϊκών θεσμών είναι σημαντικός, γιατί μπορούν να διαμορφώσουν την ατζέντα και να αξιοποιήσουν τις συνθήκες κρίσης, προκειμένου να προωθήσουν τους στόχους τους, μέσα από συνεχή διαπραγμάτευση, όπως πρεσβεύει η θεωρητική προσέγγιση της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης (Βασιλοπούλου-Αθανασοπούλου,2017:191-206).

Ωστόσο υπάρχει μια γενικότερη επιφυλακτικότητα ως προς την αποτελεσματικότητά τους και τον ρόλο τους στην υλοποίηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σε μια βάση κοινής αποδοχής από το σύνολο των κρατών- μελών της ΕΕ. Είναι ίσως πολλά τα ερωτηματικά σχετικά με το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνυπολογίζοντας τις βαθιές πολιτικές και οικονομικές μεταβολές που ακολούθησαν την αντιμετώπιση της Ευρωπαϊκής κρίσης χρέους, και όμως δεν είναι δύσκολο να δει κανείς την κατεύθυνση στην οποία κινείται, τουλάχιστον μέχρι στιγμής. Με μειωμένη αυτονομία, οι Ευρωπαϊκές χώρες αντιμετωπίζουν δύσκολες προκλήσεις για την εθνική τους αυτονομία και δημοκρατική νομιμοποίηση. Με περιορισμένη ικανότητα να λαμβάνουν μέρος στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε επίπεδο ΕΕ, οι εθνικές κυβερνήσεις θα συνεχίσουν να χάνουν τη νομιμοποίησή τους, αν ο εκφερόμενος δημόσιος λόγος από τους κορυφαίους πολιτικούς παράγοντες δεν μπορεί να προσφέρει την απαραίτητη αιτιολόγηση των προτεινόμενων μέτρων ενώπιον των πολιτών (Χριστοδουλάκη,2016:19).

Έτσι, η πολιτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αποτελεί μια συνεχή πηγή αμφισβήτησης και απογοήτευσης, που προκύπτουν από πολλά αναπάντητα ερωτήματα, όπως: 1) Πώς να ισορροπήσει η ΕΕ ανάμεσα στην απαίτηση για εθνική κυριαρχία και συγκέντρωση/παραχώρηση εξουσιών σε ευρωπαϊκό επίπεδο; 2) Πώς να στραφεί η ΕΕ από τη διαχειριστική λειτουργία της προς τη μεγαλύτερη και ουσιαστικότερη συμμετοχή των πολιτών στην άσκηση της πολιτικής και τη λήψη

αποφάσεων; 3) Πώς να διατηρήσουν τα κ-μ την εθνική τους ταυτότητα στο πλαίσιο οικονομικών πολιτικών της ελεύθερης αγοράς και των πολιτικών των ανοιχτών συνόρων (Glencross,2016:405-438).

Αν νοήσομε τη δημοκρατία όχι ως μια τυπική διαδικασία εκλογής των κρατικών οργάνων από το λαό, αλλά ως μια ουσιαστική συμμετοχή του πολίτη στη λήψη των αποφάσεων και γενικά τη λειτουργία των θεσμών, όπου θα υλοποιείται μια διαρκής νομιμοποίηση της εξουσίας, μέσα από πλήρη διαφάνεια και δυνατότητα συμμετοχής, τότε πολλοί είναι εκείνοι οι οποίοι αμφισβητούν την ποιότητα της δημοκρατικής αρχής, από την οποία διέπεται το θεσμικό οικοδόμημα της Ένωσης και μιλούν για «δημοκρατικό έλλειμμα».

Αδύναμο σημείο συνιστά η μη άμεση δημοκρατική νομιμοποίηση του Συμβουλίου των υπουργών, που μόνο έμμεσα αντλεί τη νομιμοποίησή του από τις δημοκρατικές κυβερνήσεις των κρατών μελών. Το κλειδί για μια επιτυχημένη δημοκρατία είναι ένας συλλογικός φορέας, ανοιχτός στους ευρωπαϊούς πολίτες (Φούσκας & Δημουλάς,2015:314).

Όσο περισσότερες αρμοδιότητες εκχωρούνται στην ΕΕ, άλλο τόσο πρέπει να αυξάνει και ο βαθμός νομιμοποίησης των οργάνων που τις ασκούν, ως άμεση συνέπεια της εφαρμογής της δημοκρατικής αρχής (Παπαγιάννης,2014).

Μέσα από την οπτική αυτή γίνεται για το λεγόμενο δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ. Πρόκειται για έναν όρο, που χρησιμοποιείται για να καταδειχτεί ότι τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεών τους στερούνται δημοκρατικής νομιμότητας και ότι φαίνονται απρόσιτα στον απλό πολίτη, εξαιτίας της περιπλοκότητάς τους. Το πραγματικό δημοκρατικό έλλειμμα της Ε.Ε. φαίνεται να αφορά την απουσία ευρωπαϊκής πολιτικής ζωής. Οι πολίτες της Ε.Ε. δεν θεωρούν, ότι διαθέτουν αποτελεσματικό τρόπο να απορρίψουν μια «κυβέρνηση», που δεν τους ικανοποιεί και να αλλάξουν με κάποιον τρόπο την πορεία της πολιτικής ζωής και των πολιτικών των κρατών μελών της Ευρωζώνης. Στην ουσία το δημοκρατικό έλλειμμα γίνεται αντιληπτό σαν αποξένωση των πολιτών των κρατών – μελών από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ.

Το δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ έχει τρεις διαστάσεις: τη θεσμική/διαδικαστική, (αναφέρεται στο μη δημοκρατικό θεσμικό οικοδόμημα της ΕΕ), την κανονιστική και

την κοινωνική-ψυχολογική, σύμφωνα με τις οποίες ο ευρωπαίος πολίτης δεν νιώθει ότι ανήκει στην ΕΕ και ότι μπορεί να επηρεάσει τις αποφάσεις της και, τελικά, την πορεία της (αποξένωση των πολιτών από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ). Συγκεκριμένα η ΕΕ δεν διαθέτει μια εκλεγμένη κυβέρνηση με βάση τη λαϊκή πλειοψηφία. Η Επιτροπή, που προτείνει τη νομοθεσία, δεν είναι εκλεγμένη, ενώ το Συμβούλιο αντιπροσωπεύει τις εθνικές κυβερνήσεις, που εκλέγονται από τα εθνικά εκλογικά σώματα. Το ΕΚ, που αντιπροσωπεύει τους ευρωπαίους πολίτες, δεν διαθέτει δυνατότητα νομοθετικής πρωτοβουλίας και δεν παράγει δεσμευτικό δίκαιο, καθώς περιορίζεται στην αρμοδιότητα σύμφωνης γνώμης για τις προτάσεις της Επιτροπής και του Συμβουλίου. Η κανονιστική διάσταση του δημοκρατικού ελλείμματος αφορά το περιεχόμενο της χάραξης πολιτικής, που δεν ενθαρρύνει την υιοθέτηση εναλλακτικών πολιτικών λύσεων. Ειδικότερα η ΕΕ δεν μπορεί να παρέμβει σε κάποιους τομείς (δημοσιονομική πολιτική, κοινωνική πολιτική, φορολογία). Επιπλέον οι εθνικές κυβερνήσεις είναι υποχρεωμένες να συμμορφώνονται με τους κανόνες της ΕΕ και ειδικότερα της Ευρωζώνης (χαμηλά δημόσια ελλείμματα, πλεονασματικός ή ισοσκελισμένος κρατικός προϋπολογισμός), η οποία συμβάλει έτσι στη μειωμένη εθνική αυτονομία για κοινωνική πολιτική, επηρεάζοντας τις διαδικασίες άσκησης της δημοκρατίας σε εθνικό επίπεδο. Τέλος η κοινωνική-ψυχολογική διάσταση σχετίζεται με την πολυπλοκότητα των Συνθηκών, που δεν επιτρέπει στους πολίτες των κ-μ να κατανοήσουν πώς και γιατί η νομοθεσία και οι πολιτικές της ΕΕ επηρεάζουν τη ζωή τους (Glencross,2016:418-427).

Στις σημερινές συνθήκες διακυβέρνησης – ιδιαίτερα στους κόλπους της Ε.Ε. - παρουσιάζεται ένα έλλειμμα δημοκρατίας, το οποίο μπορεί να εξισορροπηθεί μόνο από μία αύξηση της δημοκρατίας σε διακρατικό επίπεδο. Η νομιμοποίηση αυτής της διακρατικής δημοκρατίας θα γίνει εφικτή μόνο όταν συνδυαστούν με διαφορετικό τρόπο τρία βασικά συστατικά που συναποτελούν κάθε δημοκρατικό σύστημα: ο κόσμος ως φορέας της πολιτικής βούλησης, το κράτος ως ο οργανισμός που επιτρέπει στους πολίτες να δρουν συλλογικά και η νομικά κατοχυρωμένη κοινωνία των πολιτών, ως εθελοντική ένωση ελεύθερων και ίσων ιδιωτών (Χάμπερμας,2013).

Σήμερα η ΕΕ καλείται να επιλύσει ένα τρίλημμα ασυμβατότητας μεταξύ των στόχων της ποιοτικά και ποσοτικά επιλεκτικής μετανάστευσης, της προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της κατοχύρωσης της εθνικής κυριαρχίας, από τους οποίους κάποιος στόχος θα υλοποιηθεί ατελώς (Κόντης,2017:150).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί την κορωνίδα του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού και το πεδίο εμφανούς υπεροχής σε σύγκριση με την κατάσταση που επικρατεί σε άλλες ηπείρους και ιδιαίτερα της αμερικανικής. Συγκεκριμένα η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρώπη υλοποιείται σε τρία επίπεδα: εθνικό (με βάση τα εθνικά Συντάγματα), στο σύνολο της ευρωπαϊκής ηπείρου (στη βάση μιας διακυβερνητικής συνεργασίας) και σε επίπεδο ΕΕ (με βάση μια υπερεθνική λογική), όπου η διασφάλισή τους προβλέπεται, πλέον στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η πολυεπίπεδη αυτή προστασία, ωστόσο, δεν συνοφάνεται σε μια ιεραρχική άρθρωση, ώστε να αποτρέπεται ο κίνδυνος αντιφατικών και συγκρουόμενων αποφάσεων των δικαιοδοτικών οργάνων (ΔΕΕ και ΕΔΔΑ), που επιφορτίζονται με την συγκεκριμένη λειτουργία (Παπαγιάννης,2017:330).

Η εξέλιξη, όμως, σε κάθε εθνικό πολιτικό σύστημα και η λειτουργία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, σε επίπεδο κράτους μέλους, καθορίζει τις εξελίξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στο οποίο δεν λειτουργεί ένα αμιγώς υπερεθνικό πολιτικό σύστημα αλλά ένα σύστημα διακυβέρνησης με έντονα διακυβερνητικά (διακρατικά) χαρακτηριστικά, παρά την πρόοδο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, την άμεση εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, την ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του και τη δραστική επέκταση της κοινοτικής μεθόδου λήψης αποφάσεων στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (Βενιζέλος,2017:253).

Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι, η ΕΕ δεν διαθέτει μια άμεσα εκλεγμένη κυβέρνηση και η λογοδοσία λειτουργεί μέσα από θεσμικούς ελέγχους και ισορροπίες σε υπερεθνικό επίπεδο, χωρίς οι πολίτες να έχουν άμεσο λόγο για τις σχετικές διαδικασίες. Συνεπώς η ΕΕ δεν έχει υψηλό βαθμό ανταπόκρισης στους πολίτες της (Glencross,2016:437).

Η διατήρηση της λαϊκής υποστήριξης έχει αναδειχθεί σε θεμελιώδες ζητούμενο προκειμένου να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα της ΕΕ. Η περίοδος της κρίσης του δημόσιου χρέους στην ευρωζώνη σηματοδότησε μια μεταστροφή της κοινής γνώμης, ιδίως στη Νότια Ευρώπη, όπου πλέον η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι λιγότερο δημοφιλής σε σύγκριση με την ΕΕ συνολικά (Βέρνου,2017:212).

Με την έννοια αυτή η πρόοδος προς την ενοποίηση είναι ασύμμετρη και συχνά ασυνεπής (Φατούρος,2006:17). Η ΕΕ (παρότι απροσπέλαστη από τη θεωρία του

κράτους) συμπλέκεται με τη διακυβέρνηση των μελών της, συνιστώντας μια πολύμορφη και πολύπλοκη ένωση, δίχως συγχώνευση, κρατών και κοινωνιών σε ένα έργο πολιτικής δημιουργίας (Sidjanski,1999:213-214). Η γενική εικόνα που παρουσιάζεται, επομένως, αναδεικνύει δύο συστατικά στοιχεία της ενωσιακής πολιτειολογικής τάξης: της ετερότητας των μερών και των δεσμών συνδιάθεσης που τα συνέχουν, αποτυπώνοντας τη διττή τους φύση σαν διακριτά και, ταυτόχρονα, ενοποιούμενα σύνολα, οι δομικές συμπλέξεις των οποίων εγγράφονται σε ένα κοινό (αν και πολιτικά άδηλο) μέλλον. Μέσα από το πρίσμα αυτό, η καταστατική δέσμευση για «διαρκώς στενότερη ένωση» επιδέχεται διττή ερμηνεία: ότι η ενοποίηση έχει φτάσει πλέον στα αποδεκτά όριά της ή ότι μετασχηματίζεται η ίδια η φύση της ενοποίησης (Τσινισιζέλης & Χρυσοχόου,2017:288).

Οι ανησυχίες ως προς τη δημοκρατική λειτουργία της ΕΕ μεταφράζονται σε προτάσεις, όπως ο μετασχηματισμός της σε μια περισσότερο οιοει κοινοβουλευτική δημοκρατία, με την άμεση εκλογή του Προέδρου της Επιτροπής, την ενθάρρυνση των διεθνικών κομμάτων και την ενίσχυση των μηχανισμών έμμεσης λογοδοσίας, μέσα από τα εθνικά πολιτικά συστήματα (Glencross,2016:438).

3. Προοπτικές

3.1 Παγκοσμιοποίηση και Ευρωπαϊκή Ένωση

Συνήθως οι διεθνείς οργανισμοί και οι ακαδημαϊκοί ερευνητές περιορίζουν την χρήση του όρου της παγκοσμιοποίησης στην οικονομική του διάσταση, οπότε αυτή ταυτίζεται με την παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση, χωρίς κάτι τέτοιο να σημαίνει ότι οι άλλες διαστάσεις (κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική, τεχνολογική κτλ) δεν είναι σημαντικές (Βαβούρας,2010:12).

Σύμφωνα με τον Dani Rodrik η οικονομική παγκοσμιοποίηση περιλαμβάνει την αυξανόμενη διεθνή ενοποίηση των αγορών αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίου ασκώντας πιέσεις στις κοινωνίες να μεταβάλλουν τις παραδοσιακές τους πρακτικές, ώστε να είναι ανταγωνιστικές στην παγκόσμια οικονομία (Rodrik,1997:1-3). Για τον Deepak Nayyar η οικονομική παγκοσμιοποίηση συνδέεται με αυξανόμενο οικονομικό άνοιγμα, διευρυνόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση και αυξανόμενη οικονομική ολοκλήρωση στην παγκόσμια οικονομία (Nayyar,2006:137). Ο Josepf Stiglitz υποστηρίζει ότι παγκοσμιοποίηση είναι η στενότερη ενοποίηση κρατών και λαών, που έχει προκληθεί από την τεράστια μείωση του κόστους μεταφοράς και επικοινωνίας και την κατάργηση των τεχνητών εμποδίων στις ροές αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου, γνώσης και ατόμων διασυνοριακά (Stiglitz,2002:19).

Μέσα από την οπτική αυτή η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται σε μια δυναμική και πολυδιάστατη διαδικασία οικονομικής ολοκλήρωσης, με την οποία αυξάνονται συνέχεια τόσο η διεθνής κινητικότητα των εθνικών πόρων, όσο και η εξάρτηση των εθνικών οικονομιών (OECD,2005:11). Με άλλα λόγια πρόκειται για αυξήσεις των ροών του εμπορίου, του χρηματικού κεφαλαίου και της πληροφορίας, καθώς και της κινητικότητας των ατόμων (εργασίας) διασυνοριακά (IMF,2007:14).

Η παγκοσμιοποίηση έχει σαν βασικό στόχο τη διατήρηση και την ενίσχυση της ανταγωνιστικής θέσης των χωρών στην παγκόσμια οικονομική σκηνή. Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός τα κράτη πρέπει να τηρούν ορισμένους κανόνες, που αφορούν την μακροοικονομική πολιτική (μείωση δημοσιονομικών ελλειμμάτων, πληθωρισμού κτλ), ενώ, παράλληλα να προχωρούν στην απελευθέρωση του εξωτερικού τους εμπορίου και να επιδιώκουν την εναρμόνιση των πολιτικών τους σε άλλους τομείς, όπως οι ξένες επενδύσεις, η έρευνα και η τεχνολογία (Σολάκης,2015:52).

Η παγκοσμιοποίηση δεν αφορά μόνο νέους κανόνες διεξαγωγής των οικονομικών συναλλαγών, αλλά και νέες αρχές/ μηχανισμούς προσδιορισμού του οικονομικού πράττειν με επιπτώσεις και στον τρόπο δράσης του κλασικού βεσπφαλιανού μοντέλου κρατικής κυριαρχίας (Σιούσουρας & Χαζάκης,2010: 25).

Η σημαντικότερη ίσως συνέπεια της παγκοσμιοποίησης, σε εθνικό και ευρωενωσιακό επίπεδο, είναι η επικράτηση ισχυρών και ανέλεγκτων υπερεθνικών κοινωνικοπολιτικών κέντρων, τα οποία είτε αποβλέπον είτε εκ των πραγμάτων

οδηγούν στην υπονόμηση των μεταπολεμικών κατακτήσεων του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού. Αυτή η εξέλιξη συνδέεται άρρηκτα με την αποδυνάμωση του εθνικού κράτους, που συνίσταται τόσο στην απώλεια ελέγχου των εξελίξεων που συντελούνται εντός των ορίων της δικής του ευθύνης όσο και στην ολοένα αυξανόμενη αδυναμία τους να αναλαμβάνουν πρόσφορες και δημοκρατικά νομιμοποιημένες πρωτοβουλίες, με όρους εθνικής κυριαρχίας και πολιτικής αυτονομίας. Παράλληλα, όμως, ούτε η Ευρωπαϊκή Ένωση, ούτε μια θεσμικά και οικονομικά ανολοκλήρωτη δομή, με περιορισμένο τον ρόλο του «ευρωπαϊκού Δήμου», κατόρθωσε να προσφέρει βιώσιμες εναλλακτικές διεξόδους για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της παγκοσμιοποίησης, καθώς οι αντιδράσεις της ήταν κατά κανόνα καθυστερημένες, ημιτελείς, σπασμωδικές και αντανακλαστικές.. Συνολικά λοιπόν ο ευρωπαϊκός συνταγματισμός, τόσο στην εθνική όσο και στην ευρωενωσιακή εκδοχή του, αποδείχθηκε ανέτοιμος να δώσει πειστικές απαντήσεις στα νέα προβλήματα που ανέκυψαν και αυτό αποδείχθηκε, ακόμη πιο ανάγλυφα, όταν τα προβλήματα αυτά έγιναν εκρηκτικά με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, η οποία ήταν απόρροια της παγκοσμιοποίησης. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο, τα «Μνημόνια» Ελλάδας και Πορτογαλίας αποτελούν σημείο καμπής για τον ευρωπαϊκό συνταγματισμό. Πιο συγκεκριμένα, οι συνταγματικές επιπτώσεις της κρίσης, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Πορτογαλία, αποτελούν μια εξαιρετικά χρήσιμη «μελέτη περίπτωσης» (case study), για δύο λόγους: πρώτον διότι αποτέλεσαν το πεδίο στο οποίο δοκιμάστηκε –ανεπιτυχώς– η Ευρωπαϊκή Ένωση, ως θεματοφύλακας του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού, και δεύτερον, διότι εξετάζοντας –μέσω των εργαλείων του συγκριτικού δικαίου αλλά και της συγκριτικής δημόσιας πολιτικής– τα δύο κράτη που αποτέλεσαν τους αδύνατους κρίκους της μπορούμε να κατανοήσουμε συγκλίσεις και αποκλίσεις στην συνταγματική λειτουργία τους, που αποτελούν μια χρήσιμη παρακαταθήκη για όλα τα εθνικά κράτη, ως προς τα πεδία έντασης και διακινδύνευσης κρίσιμων συνταγματικών κατακτήσεών τους. Το φαινόμενο της εφαρμογής του «δικαίου της ανάγκης» επέφερε την «κατάσταση εξαίρεσης», δηλαδή, την υπεροχή του «οικονομικού» έναντι του «πολιτικού» στοιχείου, η οποία ταυτίζεται με την πρωτοκαθεδρία της ζωτικής κρατικής ανάγκης για οικονομική επιβίωση. Αυτή, με τη σειρά της, έχει ως αποτέλεσμα τη λήψη «μέτρων- εκπτώσεων» στην κρατική κυριαρχία, κλονίζοντας καθοριστικά την «πολιτική αυτονομία» του ευρωπαϊκού συνταγματικού κράτους (Τσάφος,2021).

Ο συνδυασμός τεχνολογικής προόδου, χαμηλότερου κόστους μεταφορών και απελευθέρωσης πολιτικών (σε παγκόσμιο επίπεδο) έχει οδηγήσει στην αύξηση των χρηματοπιστωτικών ροών μεταξύ των χωρών με σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομία της ΕΕ. Η παγκοσμιοποίηση υποχρεώνει την Ευρώπη να αντιμετωπίσει έντονο ανταγωνισμό, τόσο από τις οικονομίες χαμηλού κόστους, όπως η Κίνα και η Ινδία, όσο και από οικονομίες που επικεντρώνονται στην καινοτομία, όπως οι ΗΠΑ (Παπαδημητρίου,2015:ii).

Η σύνδεση μεταξύ της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της παγκοσμιοποίησης είναι διπλή (Ross,1998). Από τη μία πλευρά, η ολοκλήρωση έχει προβλέψει διάφορες πτυχές της παγκοσμιοποίησης. Όπως και το τελευταίο, στην πραγματικότητα, έχει διαβρώσει τους χώρους της αυτονομίας των κρατών, επιβάλλοντάς τους μια σειρά περιορισμών. Έχει επίσης φέρει στο προσκήνιο προβλήματα όπως το άδειασμα των νομοθετικών συνελεύσεων, η υπερβολική εξουσία των τεχνοκρατικών θεσμών, η επικράτηση της οικονομικής σφαίρας, «δικτατορία» της λογικής της αγοράς που πλέον επαναπροτείνεται σε παγκόσμια κλίμακα.³⁶ Ταυτόχρονα, ωστόσο, η ολοκλήρωση μπορεί να θεωρηθεί και ως αμυντική αντίδραση μπροστά στις αποσυνθετικές πιέσεις των παγκοσμιοποίησης.

Η πρόκληση, για την πολιτική, ακόμη περισσότερο από ό,τι για τις κυβερνήσεις, είναι ακόμη πιο περίπλοκη αφού η παγκοσμιοποίηση δεν περιορίζεται στον περιορισμό των περιθωρίων δράσης των κρατικών αρχών: καθιστά επισφαλή την ίδια την άσκηση των δημοκρατικών κανόνων. Όπως υποστηρίζει ένας μελετητής του φαινομένου: «Εάν η κυριαρχία δεν θεωρείται πλέον ως αδιαίρετη αλλά ως κοινή από διεθνή υποκείμενα, εάν τα κράτη δεν έχουν πλέον τον πλήρη έλεγχο της επικράτειάς τους και εάν τα εδαφικά και πολιτικά σύνορα γίνονται όλο και πιο πορώδη και διαπερατά, τότε οι θεμελιώδεις αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας - αυτοκυβέρνηση, δήμος, συναίνεση, εκπροσώπηση και λαϊκή κυριαρχία- γίνονται προβληματικές» (Mc Grew,1997:12).

Η έννοια του «ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου» επαναλαμβάνεται συχνά σε έγγραφα των κοινοτικών θεσμικών οργάνων, ιδίως της Επιτροπής, αλλά παραμένει δύσκολο να οριστεί. Σε πολύ γενικούς όρους, μπορεί να ειπωθεί ότι αναφέρεται σε ένα σύστημα που βασίζεται στις εγγυήσεις του κράτους δικαίου, των ατομικών ελευθεριών, της δημοκρατίας, των κανόνων της αγοράς στους οποίους προστίθεται

(και αυτό είναι το χαρακτηριστικό στοιχείο σε σύγκριση με άλλα δημοκρατίες του πρώτου κόσμου) μια ορισμένη έμφαση στην αλληλεγγύη, τη συνοχή και τον κοινωνικό διάλογο. Αυτό το μοντέλο έχει το αναμφισβήτητο πλεονέκτημα ότι έχει εγγυημένη κοινωνική συνοχή και προστατεύει σχετικά την Ένωση από μαζικά φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού. Κι όμως, έχει κόστος που γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο να ανταπεξέλθει. Με την παγκοσμιοποίηση, γίνεται όλο και πιο δύσκολο να «τετραγωνιστεί ο κύκλος» μεταξύ των ατομικών δικαιωμάτων, της κοινωνικής συνοχής και της ελευθερίας. Από πολλές απόψεις, η ενσωμάτωση μπορεί να ερμηνευθεί ως μια προσπάθεια αντιμετώπισης των προκλήσεων της παγκοσμιοποίησης σε ένα ευρύτερο επίπεδο συνάθροισης, δεν θα μπορούσε να το αντιμετωπίσει μόνος του. Με την κλίμακα και το παγκόσμιο οικονομικό βάρος της, η Ένωση είναι ασφαλώς λιγότερο ευάλωτη από τα μεμονωμένα κράτη μέλη στις επιταγές της παγκόσμιας αγοράς (Dahrendorf,1995). Με αυτόν τον τρόπο, συμβάλλει τουλάχιστον εν μέρει στη διαφύλαξη του κοινωνικού μοντέλου και ίσως του ίδιου συστήματος αξιών, στην οποία βασίζεται ο ευρωπαϊκός πολιτισμός.

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί μια ανοιχτή πρόκληση και μια ευκαιρία για δημιουργική αλλαγή. Η ΕΕ επιχειρεί να διαμορφώσει τις εξελίξεις και να μην περιορίσει τον ρόλο της σε περιφερειακό παίχτη με μειωμένες φιλοδοξίες και επιρροές. Η Στρατηγική της Λισαβόνας αποτελεί τη συγκροτημένη προσπάθεια της ΕΕ να ηγηθεί των εξελίξεων και να καταστεί συνώνυμο της παγκόσμιας υπεύθυνης δύναμης.

Ωστόσο διατυπώνονται επιφυλάξεις ως προς τις πολιτικές της ΕΕ, που θα μπορούσαν να ενισχύσουν τον ηγετικό της ρόλο σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως της πολιτικής εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας, καθώς και της πολιτικής γειτονίας.

Επίσης, καθώς ενισχύονται τάσεις ευρωσκεπτικισμού και ακούγονται φωνές ότι οι δημοκρατικοί θεσμοί, στη σημερινή τους μορφή, έχουν νόημα μόνο μέσα σε ένα πλαίσιο κρατικού τύπου (Marramao,2002) από το οποίο, στην πραγματικότητα, εξαρτώνται οι συνταγματικές ρυθμίσεις που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ πολίτη και κυβέρνησης. μεταξύ εθνικού και υποεθνικού επιπέδου, οι σχέσεις μεταξύ των κρατικών εξουσιών (Verola,2003), η ΕΕ καλείται να αναλάβει περισσότερο ενεργό ρόλο στους παραπάνω τομείς πολιτικής.

Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι, οι άτολμες θεσμικές και πολιτικές βάσεις της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), που τέθηκαν με τη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ) το 1991, κατέδειξαν την πολιτική ανομοιογένεια των Ευρωπαίων εταίρων και την προβληματική ζύμωση σε θέματα εξωτερικής πολιτικής (Μπλαβούκος & Μπουραντώνης,2017:516).

Η αδυναμία της ΕΕ να υιοθετήσει μια συνεκτική εξωτερική πολιτική προσθέτει περισσότερα επιχειρήματα στους ανταγωνιστές της και γίνεται εντονότερη όταν τίθενται ζητήματα στρατηγικής φύσης. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί στην ανάπτυξη από τα κράτη –μέλη της διμερών σχέσεων και στην προσήλωσή τους σε αυτές, δυσκολεύοντας ακόμη περισσότερο την ενίσχυση διαμόρφωσης μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής (Πετρόπουλος,2017:635).

Η ΕΕ βρίσκεται σε μια φάση ενδοσκόπησης και εσωτερικής περιδίνησης, απόρροια των πολλαπλών κρίσεων, που καλείται να αντιμετωπίσει. Πέρα από το δυσβάσταχτο κοινωνικό και οικονομικό βάρος αντιμετώπισης αυτών των κρίσεων και των συνεπειών τους στον κοινωνικό ιστό της Ευρώπης (που έχει μερικώς ή ολικώς διαρραγεί) από πλευράς πολιτικών η εξωτερική πολιτική της ΕΕ είναι ο μεγάλος χαμένος. Οι θεσμικές και πολιτικές καινοτομίες της Συνθήκης της Λισαβόνας δεν βρήκαν πρόσφορο έδαφος για να αναπτυχθούν. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι περιφερειακές κρίσεις (Συρία, Ουκρανία κτλ) και οι επιπτώσεις τους έχουν επιτείνει τις πιέσεις για πιο ουσιαστική και αποτελεσματική εξωτερική πολιτική (Μπλαβούκος & Μπουραντώνης,2017:534).

Στο πλαίσιο αυτό η ΕΕ, φαίνεται να έχει δώσει περισσότερη έμφαση στον ρεαλισμό και λιγότερη στην μεταμορφωτική της δυναμική με κίνδυνο υπονόμησης του εξευρωπαϊσμού των χωρών Γειτονίας (Τσαρδανίδης,2017:741).

Επιπλέον η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας εκφράζει μια αμυντική διάθεση και δεν είναι παραγωγός εννοιακών και δυναμικών αντιλήψεων και τάσεων. Στην πραγματικότητα αποτελεί ένα μηχανισμό Realpolitik, που εκφράζει ένα αρνητικό όραμα, που προσδιορίζεται από την προσπάθεια αποφυγής του χάους, το οποίο υπάρχει στην περιφέρεια της ΕΕ (πολεμικές συρράξεις, μουσουλμανικός ριζοσπαστισμός, προσφυγικές ροές κτλ). Η έλλειψη ενός οράματος ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στερεί από τις γειτονικές χώρες κάθε κίνητρο να δεσμευτούν και να προβούν σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις. Η οικονομική στασιμότητα, οι κοινωνικές

αναταραχές στην Ευρώπη και η ανικανότητα των κρατών- μελών να μιλούν με ενιαία φωνή στη διεθνή αρένα (εξαιτίας διαφορετικών συμφερόντων) έχουν συμβάλει ώστε η ΕΕ να μην αποτελεί ελκυστικό εταίρο για τις γειτονικές της χώρες (Bryn & Coletti,2015:193).

Σήμερα η διεθνής κοινότητα (συμπεριλαμβανομένης της Ε.Ε.) ατενίζει το μέλλον με επιφυλακτικότητα, η οποία συνδέεται με μια ροπή επαναφοράς οδυνηρών – ζημιογόνων πρακτικών του παρελθόντος. Ελεύθερο εμπόριο ή προστατευτισμός, αποτελεί ένα κρίσιμο ερώτημα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι ρυθμιστικοί δρώντες του σύνθετου παγκόσμιου συστήματος σχέσεων ισχύος. Οι προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει η Ένωση, ώστε να διατρανώσει το χαρακτηρισμό της ως ηγέτιδας εμπορικής δύναμης, φαίνεται να ασκούν αποσταθεροποιητικές πιέσεις σ' αυτήν (Πασσάς,2018:128).

Η ΕΕ παραμένει ένας μόνο τυπικά στρατιωτικός δρών και, συνεπώς, δεν μπορεί να καταστεί ένας αξιόπιστος παγκόσμιος πολιτικός παράγοντας. Θα εξακολουθήσει να αποτυγχάνει να απαντά αποτελεσματικά σε θερμές και επείγουσες προκλήσεις υψηλής πολιτικής, καθώς το κύρος της στην παγκόσμια ισορροπία ισχύος θα παραμένει ελάχιστο. Μέσα από την οπτική αυτή, η ΕΕ είτε θα προχωρήσει στην ανάπτυξη εργαλείων σκληρής ισχύος, που θα μπορούν αξιόπιστα να υποστηρίξουν τις στρατηγικές της φιλοδοξίες είτε θα αποδεχθεί τη θέση της στο περιθώριο του διεθνούς πολιτικού ανταγωνισμού (Υφαντής & Παπαναστασόπουλος,2017:558).

Στη στροφή του 21^{ου} αιώνα τα θέματα ασφάλειας ήρθαν στο προσκήνιο και ο γεωπολιτικός ανταγωνισμός άρχισε να διαφαίνεται και πάλι (Μανώλη,2017:605).

Αναντίρρητα το κρίσιμο ερώτημα για τη θέση της Ένωσης στο διεθνές σύστημα συνάδει καίρια με τον στρατηγικό της ρόλο στη δομική ισορροπία του 21^{ου} αιώνα. Παρά τα ουσιαστικά θεσμικά βήματα, μέσα από την ΚΕΠΠΑ και την ΕΠΑΑ, τα εθνικά πρίσματα και η ασυμμετρία ισχύος με τις ΗΠΑ δεν συνηγορούν προς μια παραγωγική στρατηγική ταυτότητα της ΕΕ. Όσο η κανονιστική διάσταση της ΕΕ υπερισχύει μονομερώς και δεν βρίσκεται σε ισορροπία με την στρατηγική της ισχύ, τόσο ο δυισμός της Ένωσης μεταξύ υπερεθνικού και διακυβερνητικού στοιχείου θα επιφέρει θνησιγενή αποτελέσματα και στο πεδίο του πλανητικού ανταγωνισμού ισχύος (Υφαντής & Παπαναστασόπουλος,2017:542).

Αναλογικά, ολόκληρη η διεθνής κοινότητα αντιμετωπίζει τα ίδια προβλήματα που αντιμετώπισαν οι Ευρωπαίοι, και με πολλούς τρόπους επιλύθηκαν, τα τελευταία πενήντα χρόνια. Επομένως, η Ένωση μπορεί να υποδείξει τη μελλοντική πορεία σε παγκόσμιο επίπεδο: τη δημιουργία μηχανισμών που «υποχρεώνουν» τα κράτη να συμμετέχουν συνεργατικά στις συλλογικές, μετατρέποντας τη μοναδική θεωρητικά απόλυτη κυριαρχία τους σε πραγματική ικανότητα συναπόφασης. Ήδη σήμερα, η ΕΕ μας παρέχει, ένα μοντέλο οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας. Οι μηχανισμοί του θα μπορούσαν να εμπνεύσουν, νέες περιφερειακές ομάδες και πιθανώς την ίδια θεσμοθέτηση της δυναμικής της διεθνούς διακυβέρνησης (Verola,2003).

3.2 Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση

Η μεγάλη πρόκληση για την οικονομική πολιτική της χώρας μας (με την ένταξή της στην ΟΝΕ) ήταν και παραμένει η επίτευξη μόνιμα υψηλού ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης, που βαθμιαία θα οδηγήσει στη σύγκλιση του βιοτικού μας επιπέδου προς το μέσο όρο των χωρών της ΕΕ (Χρηστάκης & Λιανός, 2020:83). Η Ελλάδα έχει αποκομίσει σημαντικά οφέλη από τη συμμετοχή της στην ΕΕ. Η Ελλάδα είχε οφέλη ακόμα και στη διαδικασία εναρμόνισης και σύνδεσης, δηλαδή πριν ακόμα ενταχθεί πλήρως στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η Ελλάδα είναι το κράτος μέλος με το μεγαλύτερο δημοσιονομικό όφελος από τη λειτουργία του Κοινοτικού προϋπολογισμού, αναλογικά με τον πληθυσμό της, αφού το 96% των κονδυλίων που εισέπραξε προέρχονταν από την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) και την Πολιτική Συνοχής. Οι επιδοτήσεις της ΚΑΠ έδωσαν πολύτιμες εισοδηματικές ανάσες στους Έλληνες αγρότες, ιδίως στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 και συνετέλεσαν στην αναχαίτιση της αγροτικής εξόδου και τη σταθεροποίηση του πληθυσμού της υπαίθρου (Χρηστάκης & Λιανός,2021:132).

Τέλος, στον τομέα του κυβερνητικού χρέους και του κόστους δανεισμού δημιουργήθηκαν σημαντικά οφέλη, τα οποία όμως δεν επωφελήθηκε επαρκώς η Ελλάδα για τη διόρθωση των δημοσιονομικών της. Σε κάθε περίπτωση από τη

συμμετοχή στην ΕΕ δημιουργούνται σημαντικά οικονομικά και γεωπολιτικά οφέλη, τα οποία οφείλει η Ελλάδα στο μέλλον να αυξήσει.

Ωστόσο, η Ελλάδα παρουσιάζει σημαντική υστέρηση σε τομείς αιχμής για την ανάπτυξή της και την βελτίωση της θέσης της στην ΕΕ και στο σύγχρονο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον, γεγονός που αναδεικνύει την πρόκληση της πραγματικής κοινωνικής και οικονομικής σύγκλισης με τις χώρες της Ένωσης (Μαγούλιος,2006:287-288).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η χρηματοοικονομική κρίση δημιούργησε το έδαφος για την ανάδειξη των χρόνιων παθολογιών του διοικητικού συστήματος, η αντιμετώπιση των οποίων τέθηκε ως προϋπόθεση των θεσμών για την ανάκαμψη της χώρας και την οικονομική υποστήριξη της μέσω των Μνημονίων, καθιστώντας σαφές πως, παρά τις όποιες προγενέστερες απόπειρες, η αναδιάρθρωση, ο εξορθολογισμός και η αύξηση της αποτελεσματικότητας του διοικητικού συστήματος της χώρας εξακολουθούσε να παραμένει βασικό ζητούμενο (Χρηστάκης & Λιανός,2021:143).

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών και την Μόνιμη Αντιπροσωπεία της χώρας μας στην ΕΕ, ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Ελλάδας ασφαλώς υπερβαίνει τη σύνδεση και την μετέπειτα ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα/Ένωση. Έλαβε, ωστόσο, συγκεκριμένη διάσταση με την υποβολή της αίτησης για σύνδεση με τη νεοπαγή Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), τον Ιούνιο του 1959, αίτηση που οδήγησε στην υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης Ελλάδας – ΕΟΚ, τον Ιούνιο του 1961, την πρώτη Συμφωνία Σύνδεσης που σύναψε η ΕΟΚ. Η Συμφωνία αυτή, η οποία ουσιαστικά αποτελούσε το πρώτο βήμα στην πορεία της Ελλάδας για την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, «πάγωσε» με την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα (Απρίλιος 1967) και ενεργοποιήθηκε εκ νέου μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας (Ιούλιος 1974). Ο στόχος, όμως, της ελληνικής κυβέρνησης ήταν η ενσωμάτωση της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, ως πλήρους μέλους. Πράγματι, η αίτηση για πλήρη ένταξη υποβλήθηκε στις 12 Ιουνίου 1975, με επιστολή του τότε πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή στον πρόεδρο του Συμβουλίου Υπουργών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Υπουργό Εξωτερικών της Ιρλανδίας, G. Fitzgerald.

Οι λόγοι για τους οποίους η Ελλάδα επέλεξε την πλήρη ένταξη στην Κοινότητα μπορούν να συνοψισθούν στους εξής:

- Θεώρησε την Κοινότητα ως το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα μπορούσε να εδραιώσει το δημοκρατικό πολιτικό της σύστημα και τους δημοκρατικούς θεσμούς.
- Επεδίωκε την ενίσχυση της ανεξαρτησίας και της θέσης της στο περιφερειακό και διεθνές σύστημα, με την ανάπτυξη των σχέσεών της και με άλλους διεθνείς δρώντες πέραν των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής.
- Θεώρησε την ένταξη στην Κοινότητα ως ισχυρό παράγοντα που θα συνέβαλε στην ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.
- Επιθυμούσε, ως ευρωπαϊκή χώρα, να είναι «παρούσα» και να επηρεάζει τις διεργασίες για την ευρωπαϊκή ενοποίηση και το πρότυπο της Ευρώπης (<https://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/i-poreia-tis-elladas-stin-europaiki-enosi.html>).

Στη διάρκεια της κρίσης της ευρωζώνης το χάσμα στο εσωτερικό της ΕΕ διευρύνθηκε. Οι ενδοευρωπαϊκές διαιρέσεις βάθυναν και ο διάλογος εκτραχύνθηκε, μετατρέπόμενος σε ένα παιχνίδι επίρριψης ευθυνών, που συνοδευόταν από μια ηθοπλαστική ιστορία περί καλού και κακού (Τσούκαλης,2017:53-55).

Η διαδικασία οικονομικής σύγκλισης σε όρους πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ των 12 παλαιών χωρών της ζώνης του ευρώ έχει σταματήσει από το 2010 (Στουρνάρας,2020:38).

Εγγενείς αδυναμίες στον σχεδιασμό της ευρωζώνης δημιούργησαν προβλήματα στη λειτουργία της από τα πρώτα κιόλας χρόνια. Αντίστοιχα στην Ελλάδα υπήρχαν και συνεχίζουν να υπάρχουν σοβαρά προβλήματα, που αφορούν το αναπτυξιακό της μοντέλο. Οι αδυναμίες αυτές συνδέονται με μια σχέση δυναμικής αλληλεπίδρασης, που επέκτεινε τις παράλληλες πορείες της Ελλάδας και της ευρωζώνης προς την κρίση (Μαραβέγιας & Κατσίκας,2017:396).

Στην Ελλάδα, η σοβαρή επιδείνωση του δημοσιονομικού και μακροοικονομικού περιβάλλοντος το 2008 και το 2009 και η συνακόλουθη υποβάθμιση της

πιστοληπτικής αξιολόγησης της χώρας και η εκτόξευση των αποδόσεων των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου είχαν ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό του Ελληνικού Δημοσίου και των ελληνικών τραπεζών από τις διεθνείς αγορές κεφαλαίων και χρήματος. Η σημαντική εκροή καταθέσεων και οι ασφυκτικές συνθήκες ρευστότητας άσκησαν έντονες πιέσεις στον τραπεζικό τομέα. Το 2010 τέθηκε σε εφαρμογή πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής από την ΕΕ και το ΔΝΤ με σκοπό τη διόρθωση των ανισορροπιών.

Η διαχείριση της κρίσης στην Ελλάδα μετά το 2009 συνδέθηκε με τα Μνημόνια που διαμόρφωσαν ένα νέο περιβάλλον άσκησης πολιτικής. Ωστόσο οι νέες συνθήκες δεν επέφεραν θεαματικές θεσμικές προσαρμογές, με την έννοια των εξειδικευμένων δομών συντονισμού της ευρωπαϊκής πολιτικής, καθώς η αντιμετώπιση των προκλήσεων αρκέστηκε σε άτυπους και ad hoc τρόπους (Σπανού,2017:803).

Παρά τις διαδοχικές αλλαγές, η αναδιάρθρωση των δημόσιων υπηρεσιών εξακολουθεί να αποτελεί ζητούμενο, σαν επιμέρους πτυχή του εκσυγχρονισμού της Δημόσιας Διοίκησης. Συμπερασματικά προκύπτει ότι η αναδιοργάνωση της κεντρικής διοίκησης του κράτους παραμένει διαρκές ζητούμενο, το οποίο αιωρείται στην προβληματική της Δημόσιας Διοίκησης στη χώρα μας και στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού της προσανατολισμού (Πραβίτα,2017:828).

Επομένως το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο πρέπει να υπηρετεί μια λεπτή ισορροπία ανάμεσα στη δημοσιονομική πειθαρχία που θα εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους στα υψηλά επίπεδα που βρίσκεται, ενόψει της επιστροφής της νομισματικής πολιτικής σε κανονικότερες συνθήκες, και ταυτόχρονα να μην υπονομεύει την ανάπτυξη και να αφήνει χώρο για τη χρηματοδότηση των μεγάλων επενδυτικών προτεραιοτήτων σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Η ελληνική οικονομία, με το υψηλότερο δημόσιο χρέος στην ΕΕ (αν και το μεγαλύτερο μέρος του παραμένει στα χέρια του «επίσημου» τομέα) και με μεγάλο επενδυτικό κενό που απαιτεί χώρο για γενναίες επενδυτικές δαπάνες, έχει σημαντικούς λόγους να υποστηρίξει μια ρεαλιστική και βιώσιμη μεταρρύθμιση του ευρωπαϊκού δημοσιονομικού πλαισίου.

Η Ελλάδα έχει ισχυρό θετικό συμφέρον στην προώθηση μεταρρυθμίσεων και στους τρεις άξονες που αναφέρθηκαν. Δηλαδή:

(α) Έμφαση στη σταδιακή αποκλιμάκωση του δημόσιου χρέους, ώστε να μην υπονομεύει ούτε την ανάκαμψη ούτε τη δυνητική ανάπτυξη, και έμφαση επίσης στην πραγματική βιωσιμότητα του χρέους, λαμβάνοντας πρωτίστως υπόψη το επιμέρους προφίλ και την ειδικότερη διάρθρωσή του.

(β) Προστασία των δημόσιων επενδύσεων, ιδιαίτερα για τις οικονομίες με μεγάλο επενδυτικό κενό, με εξαίρεση από τον υπολογισμό του ελλείμματος των παραγωγικών επενδυτικών δαπανών καθώς και των δαπανών που προάγουν τη στρατηγική αυτονομία της ΕΕ, όπως οι αμυντικές δαπάνες.

(γ) Εγκαθίδρυση μιας μόνιμης δημοσιονομικής ικανότητας της Ευρωζώνης ή της ΕΕ, ενός κεντρικού ευρωπαϊκού προϋπολογισμού που θα μπορεί να λειτουργεί αντικυκλικά και σταθεροποιητικά, χρηματοδοτώντας επενδύσεις ή/και επιδόματα ανεργίας στις οικονομίες εκείνες που υφίστανται ασύμμετρο σοκ ή υφεσιακή κρίση. Το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, το NextGenerationEU, είναι το πρότυπο ενός τέτοιου κοινού προϋπολογισμού, χρηματοδοτούμενου με κοινό ευρωπαϊκό δανεισμό και ιδίους πόρους, που πρέπει να καταστεί μόνιμος πυλώνας ευρωπαϊκής δημοσιονομικής ενοποίησης.

Αυτοί είναι οι βασικοί άξονες που θα επιτρέψουν στην ΕΕ όχι μόνο να ανταποκριθεί επιτυχώς στην τωρινή οικονομική συγκυρία, αλλά και να καταστήσει το ευρώ βιώσιμο για το μακροπρόθεσμο μέλλον. Χρειάζεται δηλαδή μια μεταρρύθμιση που θα απαντά στις παρούσες προκλήσεις παρέχοντας όμως παράλληλα ένα πλαίσιο ανθεκτικό και κατάλληλο για τη μελλοντική πορεία της ευρωπαϊκής και της ελληνικής οικονομίας. Αυτό το ακριβές πλαίσιο είναι σήμερα υπό διαπραγμάτευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και αφορά άμεσα την Ελλάδα (Παγουλάτος & Τσίγκου, 2022:29).

Ήδη πολλές κεντρικές τράπεζες, μεταξύ των οποίων η Τράπεζα της Ελλάδος και η ΕΚΤ, συμμετέχουν στο Δίκτυο Κεντρικών Τραπεζών και Εποπτικών Αρχών για ένα Πράσινο Χρηματοοικονομικό Σύστημα (NGFS), με σκοπό την ενδυνάμωση του ρόλου του χρηματοοικονομικού συστήματος στη διαχείριση των κλιματικών και περιβαλλοντικών κινδύνων, την ανάλυση των μακρο-χρηματοοικονομικών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής και την ενίσχυση της παγκόσμιας προσπάθειας για την αντιμετώπιση της απειλής της κλιματικής

αλλαγής. Τα τελευταία δέκα χρόνια η Τράπεζα της Ελλάδος ασχολείται ενεργά και επενδύει στην έρευνα σχετικά με την κλιματική αλλαγή. Μια λειτουργική ONE απαιτεί ευέλικτες αγορές αγαθών, υπηρεσιών, εργασίας και κεφαλαίων ούτως ώστε να ενισχυθεί η οικονομική ανθεκτικότητα, δηλ. να μειωθεί η ευπάθεια στις διαταραχές, και να μην έχουν οι οικονομικές διαταραχές σημαντικές και επίμονες επιδράσεις στα επίπεδα του εισοδήματος και της απασχόλησης.

Στο πλαίσιο του συντονισμού των οικονομικών πολιτικών και με σκοπό την ενίσχυση της πραγματικής σύγκλισης, χρειάζεται να βελτιωθεί η ποιότητα των θεσμών και της διακυβέρνησης σε όλα τα κράτη-μέλη της ζώνης του ευρώ. Η εθνική οικειοποίηση των μεταρρυθμίσεων και η αξιόπιστη εφαρμογή των ανά χώρα συστάσεων έχουν κρίσιμη σημασία για την προώθηση του συντονισμού των οικονομικών πολιτικών και τη μείωση των κινδύνων – π.χ. μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων ή περιορισμός των εθνικών διακριτικών ευχερειών στο πλαίσιο των κανόνων εποπτείας και εξυγίανσης των τραπεζών. Το τελευταίο θα διευκολύνει το μεγαλύτερο επιμερισμό κινδύνων του δημόσιου τομέα. Αυτό που χρειαζόμαστε επειγόντως σήμερα στη ζώνη του ευρώ είναι η προώθηση μέτρων επιμερισμού των κινδύνων ταυτόχρονα με μέτρα μείωσης των κινδύνων. Μόνο έτσι μπορεί να μετατραπεί το σημερινό μη συνεργατικό (non-cooperative) παίγνιο μηδενικού αθροίσματος (zero-sum) σε συνεργατικό, από το οποίο όλοι θα βγαίνουν κερδισμένοι (win-win) (Στουρνάρας,2020:38-42).

Για την οριστική επίλυση της Ελληνικής κρίσης εντός της Ευρωζώνης απαιτούνται προσπάθειες και από τις δύο πλευρές. Από την πλευρά της Ελλάδας απαιτούνται σοβαρές προσπάθειες για την ανασυγκρότηση της χώρας, μέσα από ένα ευρύτατο πλέγμα μεταρρυθμίσεων σχεδόν σε όλα τα επίπεδα της οικονομίας, της πολιτικής και της κοινωνίας. Η χώρα δεν θα εξέλθει ποτέ από την κρίση εάν δεν θεραπεύσει τα δομικά αίτια που την οδήγησαν σε κατάρρευση. Από την πλευρά της Ευρωζώνης, χρειάζονται περισσότερες πράξεις και λιγότερες αποσταθεροποιητικές και υποτιμητικές δηλώσεις. Χρειάζεται επιμήκυνση της δημοσιονομικής προσαρμογής, με αναδιάρθρωση η/και άφεση ενός μέρους του δημόσιου χρέους, γενναία παροχή ρευστότητας και στήριξη της ανάπτυξης της χώρας (Κότιος,2012:23).

Συμπερασματικά η έξοδος της ευρωζώνης από την παρούσα κρίση προϋποθέτει μια σημαντική αναμόρφωση του πλαισίου οικονομικής διακυβέρνησής της, ώστε να μειωθούν τα διακυβερνητικά χαρακτηριστικά μιας διακυβέρνησης ατομικής ευθύνης, μέσα από την υιοθέτηση λύσεων συλλογικής ευθύνης, όπως τα ευρωομόλογα, η διεύρυνση της αποστολής της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και η αλλαγή του ρόλου του Μόνιμου Μηχανισμού Στήριξης. Ταυτόχρονα η Ελλάδα θα πρέπει να αλλάξει ριζικά το οικονομικό της μοντέλο, προχωρώντας και στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις στο πολιτικό σύστημα και στο πολιτειακό υπόβαθρο. Στόχος είναι να υπάρξει το πολιτικό θάρρος και η διορατικότητα, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, ώστε μέσα από την σχέση αλληλεπίδρασής τους, οι θεσμικές εξελίξεις στη διακυβέρνηση της ευρωζώνης και η αναμόρφωση της ελληνικής οικονομίας να ενισχυθούν, οδηγώντας σε έναν ενάρετο κύκλο θετικών εξελίξεων (Μαραβέγιας & Κατσίκας, 2017:418).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το παρόν δημοσιονομικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι ευρωπαϊκοί κανόνες που διέπουν τη δημοσιονομική λειτουργία των κρατών-μελών, αποτυπώνουν τα δεδομένα και τις προτεραιότητες που επικρατούσαν όταν οι κανόνες αυτοί σχεδιάστηκαν και υιοθετήθηκαν. Προτεραιότητα τότε (στο πλαίσιο της δεκαετίας του '90) ήταν η εξασφάλιση της δημοσιονομικής πειθαρχίας των χωρών που επρόκειτο να ενταχθούν στην Ευρωζώνη, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο δημοσιονομικός εκτροχιασμός ενός κράτους-μέλους παράγει επιπτώσεις για τη σταθερότητα όλων και την αξιοπιστία του ίδιου του κοινού νομίσματος. Μετά την εμπειρία της μεγάλης κρίσης χρέους της δεκαετίας του 2010 κατέστη σαφές ότι οι δημοσιονομικοί αυτοί κανόνες είχαν αδυναμίες, με κυριότερη των οποίων την αποτυχία τους να αποτρέψουν την κρίση και την τάση τους να την επιτείνουν προκυκλικά όταν έχει επέλθει. Οι μεταρρυθμίσεις και προσαρμογές κατά τη διάρκεια της κρίσης ήταν βελτιωτικές ως προς τις παραπάνω αδυναμίες, αλλά όχι και επαρκείς (Παγουλάτος, & Τσίγκου,2022).

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα οι πολλαπλές κρίσεις που αντιμετωπίζει η ΕΕ δεν μεταφράζονται σε μια κοινή αντίληψη μεταξύ των κρατών – μελών της σε βασικά ζητήματα, όπως ο καθορισμός των στρατηγικών στόχων και των φιλοδοξιών της ΚΕΠΠΑ/ΚΠΑΑ, οι σχέσεις της ΕΕ με το ΝΑΤΟ και η μεταρρύθμιση των ενωσιακών θεσμών. Πολλές από τις παλιές διαιρέσεις μεταξύ των κρατών – μελών και τις παραδοσιακές ανησυχίες για την εθνική κυριαρχία παραμένουν (Βαλλιανάτου,2017:579).

Σήμερα, στην εποχή της πολύπλευρης κρίσης της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας, το διακύβευμα της ανάδειξης της ειδικής συνταγματικής ποιότητας της ενωσιακής έννομης τάξης και του αξιακού υπόβαθρου, πάνω στο οποίο αυτή στηρίζεται, είναι εξόχως σημαντικό για την επιβίωση του ενωσιακού εγχειρήματος (Μεταξάς,2017:308).

Η διαδοχική απελευθέρωση του εμπορίου, της κίνησης των χρηματικών κεφαλαίων και της κίνησης του εργατικού δυναμικού δεν ωφελεί όλα τα εμπλεκόμενα κράτη, καθώς δημιουργεί έντονες πολώσεις στην παγκόσμια παραγωγή και κατανομή εισοδήματος και, τελικά, επιτείνει την ανισόμετρη ανάπτυξη μεταξύ χωρών και περιφερειών (Μαριόλης,2010:713).

Μέσα από την οπτική αυτή και παρακινήμενη από την παγκοσμιοποίηση και τις πρόσφατες κρίσεις, η αντιπαράθεση σχετικά με τον σκοπό της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης έχει θέσει το (παλιό) ερώτημα για το πόσο είναι επιθυμητή η απελευθέρωση της κίνησης του κεφαλαίου (Burda & Wyplosz,2009:797).

Το κρίσιμο ερώτημα σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο θα εξασφαλιστεί μια επαρκώς γρήγορη μετάβαση έχει εξεταστεί από τον Ίαν Γκοφ, ο οποίος υποστηρίζει ότι υπάρχουν τρία στάδια (Gough,2017). Πρώτον, η πράσινη ανάπτυξη, καθοδηγούμενη από την ταχεία απεξάρτηση από τον άνθρακα και τις βελτιώσεις για την οικολογική αποδοτικότητα της παραγωγής. Δεύτερον, μια πιο βιώσιμη κατανάλωση και μεγαλύτερη ισότητα. Τρίτον, η σταθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομίας.

Η παγκόσμια οικονομία εξακολουθεί να παλεύει με την πανδημία COVID-19 για περισσότερο από δύο χρόνια από τότε που ξέσπασε. Οι χώρες στην Ευρώπη, η μία μετά την άλλη, άρχισαν να επιβάλλουν εκ νέου lockdown και άλλους περιορισμούς, προκαλώντας έντονα προβλήματα στην εγχώρια αλλά και ενδο-ευρωπαϊκή οικονομική δραστηριότητα και επιβαρύνοντας, συνάμα, τα συστήματα υγείας τους. Η χαλάρωση τόσο της δημοσιονομικής όσο και της νομισματικής πολιτικής εξακολουθεί να είναι κυρίαρχη, παρ' όλο που οι φωνές ανησυχίας που υποστηρίζουν ότι ήρθε ο καιρός να αρχίσει η αντιστροφή της κατάστασης αυτής γίνονται όλο και πιο δυνατές (Παπαδημητρίου κ.α.,2022:1).

Η πολιτική ενοποίηση, η επιδίωξη της συνεχώς στενότερης συνεργασίας θα πρέπει να αποτελεί ένα γενικότερο πλαίσιο, με δυνατότητες συνεχούς αναδιαμόρφωσης. Με απώτερο στόχο η Ευρώπη να αποτελεί μια ολότητα, ώστε να διασφαλίζει σε όλα τα μέλη της οικονομική ανάπτυξη, διεύρυνση της δημοκρατίας και πολιτιστική πρόοδο (Σημίτης,2017:50).

Για τη διακυβέρνηση της ευρωζώνης, η πολιτική και οικονομική απόκλιση δημιουργεί ένα τεράστιο πρόβλημα που δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με νομική «ευελιξία». Πρέπει να υπάρξει κάποια συμφωνία σχετικά με τους κανόνες που ισχύουν για όλα τα μέλη της λέσχης νομισμάτων. Η «πολλαπλή ταχύτητα» δεν λειτουργεί εδώ — πρέπει να υπάρχει πολύ υψηλότερος βαθμός οικονομικής και

πολιτικής συνοχής από ό,τι μπορεί κανείς να βρει σήμερα. Το πρόβλημα είναι ότι δεν υπάρχει συναίνεση για ένα ευρωπαϊκό νομισματικό, δημοσιονομικό και κοινωνικό μοντέλο και οι πόροι νομιμότητας και αλληλεγγύης που απαιτούνται για μια πολιτική ή δημοσιονομική ένωση έχουν εξαντληθεί.

Η Ευρώπη βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι. Το ακούμε αυτό από την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, αλλά αυτή τη φορά η μεταφορά είναι πιο δικαιολογημένη από ποτέ. Μακροπρόθεσμα, το «περισσότερο από τα ίδια» θα λειτουργούσε τόσο λίγο όσο το «επιστροφή στην αρχή». Μπλοκάρονται όμως και οι εύκολες οδοί διαφυγής. Μόνο ένα πράγμα φαίνεται ξεκάθαρο: δεν υπάρχει νηοπομπή 27 κρατών μελών που να είναι πρόθυμα ή ικανά να σπεύσουν προς οποιοδήποτε σενάριο προορισμού «πολιτικής ένωσης». Αυτό μπορεί να είναι λυπηρό, κυρίως για γεωπολιτικούς λόγους. Όσον αφορά τα πιο μετριοπαθή βήματα προς τα εμπρός, θα ήταν ευπρόσδεκτο εάν τουλάχιστον ορισμένες από τις μεταρρυθμίσεις, όπως ορίζονται στην Έκθεση των «Πέντε Προέδρων» μπορούσαν να βοηθήσουν στη σταθεροποίηση της ευρωζώνης. Ρεαλιστικά, τα περαιτέρω βήματα της ολοκλήρωσης στην ΕΕ θα πρέπει να καθοδηγούνται, αλλά να περιορίζονται, όπως είπε ο Churchill (1946), «όσοι θέλουν και αυτοί που μπορούν» (Broder,2019:110-111).

Η αποτυχία της ΕΕ να υπερβεί ένα πολυκρατικό εσωστρεφές σύστημα κοινής διαχείρισης προς μια ενότητα ικανή να καθορίζει και να προωθεί τα δικά της συμφέροντα στη διεθνή κοινωνία γίνεται αντιληπτή σαν αδυναμία της να προχωρήσει σε μια ολοένα στενότερη ένωση, γεγονός που καθιστά απίθανο να ηγηθεί στον κόσμο του 21^{ου} αιώνα (Taylor,2010:303-308).

Ταυτόχρονα η χώρα μας παρουσιάζεται να έχει μια αντίφαση ως προς το στρατηγικό της όραμα, που αφορά την μακροπρόθεσμη ευρωπαϊκή της πολιτική. Η Ελλάδα έχει να επιδείξει σημαντικές επιτυχίες αλλά και επαναλαμβανόμενες αποτυχίες προσαρμογής στις ενωσιακές πολιτικές και κατευθύνσεις, στοιχείο που οδηγεί σε κρίσεις και επιφέρει κυρώσεις. Μέσα από την οπτική αυτή, υποστηρίζεται ότι, η Ελλάδα διαθέτει μια εσωστρεφή ελίτ, αδύναμη οικονομία και αδύναμους θεσμούς, μακρά παράδοση λαϊκισμού και μια δύσκολη «γειτονιά». Χρειάζεται, συνεπώς, μια δυνατή Ευρώπη (περισσότερο από τα υπόλοιπα κράτη- μέλη της ΕΕ), ώστε να μπορεί να επωφελείται από τα αγαθά που προσφέρει η συμμετοχή της στην Ένωση (Tsoukalis,2020).

Συγκεκριμένα η Δημόσια Διοίκηση στην Ελλάδα θεωρείται ένα από τα βασικά εμπόδια για την εύρυθμη λειτουργία του κράτους, για την επίτευξη των στόχων των δημόσιων πολιτικών αλλά και για την ενσωμάτωση των ευρωπαϊκών οδηγιών (OECD,2011). Αρχικά η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ θεωρήθηκε μια ευκαιρία για τον εκσυγχρονισμό της, μέσα από την διαδικασία του εξευρωπαϊσμού, με την έννοια της αλληλεπίδρασης του εθνικού και του ευρωπαϊκού επιπέδου στην δημιουργία δημόσιων πολιτικών, της τυπικής και άτυπης διάχυσης ιδεών και πολιτικών (Λαδής & Νταλάκου,2016:252).

Ωστόσο, παρά την ένταξη της χώρας μας στην ΕΕ και στην ευρωζώνη, η πολιτική της κληρονομιά έχει σταθεί εμπόδιο στη μεταρρύθμιση της Δημόσιας Διοίκησης, καθώς παλιές πρακτικές και θεσμοί έχουν παγιωθεί και κλειδωθεί (locked in), με αποτέλεσμα, αν και παρατηρείται σύγκλιση σε κάποιους τομείς με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, να υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός περιπτώσεων αδράνειας (Ladi,2011). Γεγονός που έχει οδηγήσει στην περιγραφή της Ελλάδας σαν μια «μπλοκαρισμένη κοινωνία» (Featherstone,2005), καθώς η ελληνική Δημόσια Διοίκηση παραμένει ιεραρχική και συγκεντρωτική, ενώ παράλληλα κυριαρχείται από το κυβερνητικό κόμμα και τις επιλογές του (Spanou,1998). Ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται από νομικισμό και τυπολατρία, στοιχεία που οδηγούν στην ευθυνοφοβία και την έλλειψη πρωτοβουλίας και καινοτομίας (Λαδής,2017:779).

Η εμπειρία των διάφορων κρίσεων, που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η ΕΕ, επιβάλλει να αναληφθούν μεγάλες πολιτικές πρωτοβουλίες αναθέρμανσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σε όλα τα πεδία (Βενιζέλος,2017:260).

Η καλύτερη λύση είναι η διεύρυνση της συζήτησης και των αρμοδιοτήτων της ΕΕ. Η στενότερη διασύνδεση των ζητημάτων και η στενότερη θεσμική συνεργασία στο τρίγωνο Επιτροπή- Συμβούλιο- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μέσα από την προώθηση (οριζόντιας και κάθετης) συνεκτικότητας, ώστε να αναπτυχθεί μια πραγματικά συνολική πολιτική σε επίπεδο ΕΕ (Μαγκλιβέρας & Χουλιάρης,2017:655).

Τέλος, η ενίσχυση του ΕΚ δεν αρκεί, καθώς σε αντίθεση με τα εθνικά κοινοβούλια «το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν είναι αντιπροσωπευτικό σώμα ενός κυρίαρχου ευρωπαϊκού λαού». Το βάρος πέφτει αναπόφευκτα στα εθνικά κοινοβούλια ως θεσμικά σύμβολα της δημόσιας σφαίρας. Ωστόσο, η ενωσιακή διαχείριση της κρίσης περιόρισε τις εξουσίες τους επιτείνοντας το αίσθημα μίας «τηλεκατευθυνόμενης»

οικονομικής διακυβέρνησης, χωρίς δημοκρατική νομιμοποίηση. Αν η ONE αποτελεί την καρδιά του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, η ανάγκη είναι επομένως επιτακτική να αξιοποιηθεί η παρούσα συγκυρία για μία ουσιαστικότερη συμμετοχή των εθνικών κοινοβουλίων στις ευρωπαϊκές διαδικασίες. Σε κάθε περίπτωση, μερίμνα για ενεργή συμμετοχή των εθνικών κοινοβουλίων στη ζωή της Ένωσης σημαίνει αναπόφευκτα άνοιγμα της ΕΕ στους λαούς της Ευρώπης (Αγγελάκη,2016:17), καθώς (ιδίως η ONE) δεν μπορεί πλέον να προχωρά στηριζόμενη στο ένα πόδι, το νομισματικό (Γούναρης,2008:11).

Η μόνη ρεαλιστική απάντηση στην κρίση της ΕΕ είναι η εμβάθυνση της ενοποίησης. Καταληκτικός στόχος θα πρέπει να είναι η πολιτική ενοποίηση (με τη μορφή ομοσπονδίας), μέσα από τη συγκρότηση ενός συνεκτικού κυβερνητικού σχήματος σε επίπεδο Ένωσης (στη θέση του σημερινού κατακεραματισμένου), που θα νομιμοποιείται δημοκρατικά (Ιωακειμίδης,2016:26-39).

Η γνήσια ανασυγκρότηση του λαού και των λαών της Ευρώπης έχει ανάγκη από μια διαρκή ενότητα (Allot,2003:202-203). Η Ευρώπη (σαν τόπος, υποκειμενικότητα και δυνατότητα) δεν είναι το φυσικό αποτέλεσμα οργανικών διαδικασιών, αλλά προϊόν και συστατικό της συνειδητότητας (Kraus,2008:198).

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ΕΕ είναι η εδραίωση και επέκταση της ευρωζώνης, η ανάπτυξη και μεταρρύθμιση των πολιτικών της, η διαχείριση της ευελιξίας ως προς τη διαφοροποίηση των μελών της, η εμβάθυνση και η διεύρυνση (Nugent,2012:609-613).

Το ευρωπαϊκό μοντέλο του συνδυασμού οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής αλληλεγγύης, της προστασίας του περιβάλλοντος και της ενεργής επιδίωξης της διεθνούς συνεργασίας έχει εδραιωθεί σαν μια αξιόπιστη εναλλακτική πρόταση για την πορεία της ανθρωπότητας τον 21^ο αιώνα (Γούναρης,2008:336).

Η σχέση μεταξύ εθνικής και περιφερειακής πολιτικής ζωής ανάγεται στο γενικότερο ζήτημα της μετατόπισης της αυτοδιάθεσης προς μια κατάσταση, που αποκαλείται συνδιάθεση. Δηλαδή προς την κοινή άσκηση των επιμέρους εθνικών κυριαρχιών των κρατών-μελών μέσα από συναινετικά προκαθορισμένους στόχους (Τσινισιζέλης,2021:66).

Συνεπώς η οικοδόμηση ευρωπαϊκής πολιτείας αντιμετωπίζει την πρόκληση να μεταφράσει την ετερότητα και να εντάξει τις ποικίλες συνιστώσες της σε μια μορφή που, αντί απλά να την αναπαράγει, να την μετασχηματίζει αναστοχαστικά, ώστε να μπορεί να επιδιώκει την συναρμογή ταυτοτήτων και συμφερόντων (Kraus,2008:198).

Ωστόσο προκύπτουν τα ερωτήματα για το πώς η ΕΕ θα συμφιλιώσει τις τάσεις για συστημική ενότητα του όλου με τις απαιτήσεις αυτονομίας των μερών και πώς θα επιβιώσει, σαν έλλογη πρόταση συμβίωσης, μεταξύ ετερόκλητων μονάδων. Μια πιθανή απάντηση θα ήταν η ανάκτηση μιας αίσθησης συλλογικότητας, που θα επιτρέψει στα μέρη να συναρτήσουν τις ατομικές τους επιδιώξεις προς τα προσδοκώμενα οφέλη της πολλαπλότητας (Τσινισιζέλης & Χρυσόχου,2017:296)..

Θα δυσκολευτούμε, ενδεχομένως, πολύ να φανούμε αντάξιοι τόσων θυσιών. Οφείλουμε όμως να το προσπαθήσουμε, σε μια Ευρώπη επιτέλους ενωμένη, λησμονώντας τις έριδες μας, αποδεικνύοντας το αβάσιμο των σφαλμάτων μας, πολλαπλασιάζοντας τις δημιουργίες μας και την αλληλεγγύη μας (Καμύ,2019:212).

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελάκη, Α. (2016). *Κοινοβουλευτική λειτουργία και νέα οικονομική διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την ευρωζώνη*. Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ) & Αικατερίνη Ε. Αγγελάκη.
- Ανδρέου, Γ. (2017). Η Πολιτική Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Μια πολιτική σε Αναζήτηση Ταυτότητας, στο Σουζάνα Βέρνου, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα*, 493-512. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Βαβούρας, Ι. Σ. (2010). Πρόλογος στο *Παγκοσμιοποίηση, Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα. Πολιτικές και Οικονομικές Όψεις*. Επιστημονική επιμέλεια: Σιούσουρας Πέτρος – Χαζάκης Κωνσταντίνος, 10-21. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Βαλλιανάτου, Α. (2017). Η ΚΕΠΠΑ μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Οι Δύο Νέοι Θεσμοί- Υπερβολικές Προσδοκίες ή Μια Διαδικασία σε Εξέλιξη; στο Σουζάνα Βέρνου, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα*, 561-583. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Βαλντέν, Σ. (2017). Διεύρυνση: Άνοδος και Πτώση μιας Ευρωπαϊκής Πολιτικής, στο Σουζάνα Βέρνου, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα*, 685-720. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Βασιλοπούλου- Αθανασοπούλου, Α. (2017). Αντιμετωπίζοντας την Τρομοκρατία: Ασφάλεια και Ελευθερία στην ΕΕ και τις ΗΠΑ σε Συνθήκες Διεθνούς Κρίσης, σε Σουζάνα Βέρνου, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα*, 185-209. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Βενιζέλος Ε. (2017). Κρατικότητα και Κυριαρχία: Η Δύσκολη Ισορροπία Μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών Μελών στη Διαχείριση Κρίσεων- Προσφυγικό και Brexit, σε Σουζάνα Βέρνου, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή*

Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη, 245-262. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Βέρνυ Σ. (2017). Χάνοντας τους Νοτιοευρωπαίους. Η Άνοδος του Ευρωσκεπτικισμού στη Διάρκεια της Κρίσης, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη, 211-242. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.*

-Blanchard, O. (2021). *Μακροοικονομική. Όγδοη έκδοση. Θεσσαλονίκη-Αθήνα: Επίκεντρο.*

-Burda, M. & Wyplosz, C. (2017). *Μακροοικονομική: Μια ευρωπαϊκή προσέγγιση. 6^η έκδοση. Επιστημονική επιμέλεια: Κωνσταντίνος Καρφάκης. Μετάφραση: Παύλος Ι. Γκάσης. Αθήνα: Εκδόσεις ΤΖΙΟΛΑ.*

-Burda M. & Wyplosz, C. (2009). *Ευρωπαϊκή Μακροοικονομική. Β τόμος. Επιμέλεια, Διευκρινιστικές Υποσημειώσεις & Στοιχεία Ελληνικής Οικονομίας: Αλέξανδρος Πανεθυμιτάκης. Μετάφραση: Ανδριάννα Σακκά. Αθήνα: Gutenberg.*

-Γιώτη-Παπαδάκη, Ο. (2017). Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε Περίοδο Κρίσης, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη, 473-492. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.*

-Glencross, A. (2016). *Η Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Δεύτερη έκδοση. Πρόλογος- Επιμέλεια: Χρήστος Φραγκονικολόπουλος, Νικόλαος Παπαναστασόπουλος. Αθήνα: ΣΙΔΕΡΗΣ.*

-Γούναρης, Δ.Γ. (2008). *Ευρωπαϊκή Ουτοπία. Σκέψεις για την ενωμένη Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα. Αθήνα: Καστάλια.*

-Cowen, T. & Tabarrok, A. (2020). *Σύγχρονες Αρχές Μακροοικονομικής. 4^η αμερικανική έκδοση. Επιστημονική επιμέλεια: Νίκος Κουτσιαράς, Κυριάκος Φιλίνης. Επιμέλεια μετάφρασης: Νίκος Κουτσιαράς. Μετάφραση: Ανδριάννα Σακκά. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.*

-Έκθεση των Πέντε Προέδρων: Σχέδιο για την ενίσχυση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης από την 1^η Ιουλίου 2015 http://ec.europa.eu/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetaryunion_en

-Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2014). *Έκτη Έκθεση για την Οικονομική, Κοινωνική και Εδαφική Συνοχή*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- Featherstone, K. & Παπαδημητρίου, Δ. (2017). Πίσω από το «Προσωπείο»: Η Ελληνική Κρίση ως Πρόκληση για τον Εξευρωπαϊσμό, στο Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 831-858. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Ζόνζηλος, Ν. (2020). Οι μεσοπρόθεσμες προοπτικές της ελληνικής οικονομίας- Περιορισμοί και προκλήσεις, σε *Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ Αναμνηστικός τόμος για τον Τάκη Πολίτη*, 45-58. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος και IOBE.

-Ιωακειμίδης, Π.Κ. (2016). *Κρίση, Ευρώπη και Αριστερά*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Καμύ, Α. (2019). *Ελευθεριακά γραπτά (1948-1960)*. Αλμπέρ Καμύ και Μορίς Ζουαγιέ, Λουί Λεκουάν, Γκαστόν Λεβάλ, Ριρέτ Μερτζάν, Ζαν-Πολ Σαμσόν... Συλλογή κειμένων και παρουσίαση: Λου Μαρέν. Μετάφραση από τα γαλλικά: Ρίτα Κολαΐτη. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

-Κατσίμη, Μ.. (2016). *Μακροοικονομικές Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Εταιρεία Αξιοποίησης και Διαχείρισης της Περιουσίας του ΟΠΑ ΑΥΕΒ.

-Κεντρωτής, Κ.Δ. (2017). «Αρχιπέλαγος Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση»: Μια Αποτίμηση μετά τη Λισαβόνα, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 99-117. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Κόντης, Α. (2017). Το Τρίλημμα Ασυμβατότητας της Εξωτερικής Ενωσιακής Μεταναστευτικής Πολιτικής, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος*.

Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα, 149-183. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Κότιος, Α. (2012). Η Ελληνική Κρίση και η Κρίση του Συστήματος Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης. *Σειρά Ερευνητικών Εργασιών*, 18(1): 1-26.

-Kregel, J. (2015). Η Ευρώπη στο σταυροδρόμι: Χρηματοπιστωτική αστάθεια και η επιβίωση του ενιαίου νομίσματος. Policy Note: Levy Economics Institute of Bard College, 2015/1, 1-13.

-Λαδή, Σ. (2017). Εξευρωπαϊσμός και Διοικητική Μεταρρύθμιση: Θεωρία και Ελληνική Εμπειρία, στο Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα, 769-788. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.*

-Λαδή, Σ. & Νταλάκου, Β. (2016). *Ανάλυση Δημόσιας Πολιτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Λιαργκόβας, Π. (2019). *Δέκα χρόνια κρίση, τρία μνημόνια και μια πανδημία. Η Ελλάδα αναζητώντας διέξοδο*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

-Μαγκλιβέρας, Κ. & Χουλιάρης, Α. (2017). Επανεξετάζοντας τη «Διηπειρωτική Προσέγγιση» της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την Αφρική: Απόλυτα και Σχετικά Κέρδη, στο Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα, 639-657. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.*

-Μαγούλιος, Γ. Ν. (2006). *Προσεγγίσεις σε θέματα της Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας. Παγκοσμιοποίηση-Ευρωπαϊκή Ένωση- Ελλάδα-Βαλκάνια-Αναπτυσσόμενες Χώρες*. Θεσσαλονίκη: Κορηλία Σφακιανάκη.

-Μανεσιώτης, Β. (2014). *ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ*

-Mankiw, G. N. & Taylor, M. P. (2021). *Οικονομική. 5^η έκδοση*. Επιστημονική επιμέλεια: Αθανάσιος Μανιάτης-Καθηγητής ΕΚΠΑ, Χρυσοβαλάντου Βασιλική

Μήλλιου- Καθηγήτρια ΟΠΑ, Αναστασία Λίτινα-Επίκουρη Καθηγήτρια ΠΑΜΑΚ.
Μετάφραση: Λίνα Γουσίου. Αθήνα: Εκδόσεις ΤΖΙΟΛΑ.

-Mankiw, G.N. & Taylor, M. P. (2018). *Οικονομική: Μακροοικονομική 4^η έκδοση*.
Επιστημονική επιμέλεια: Αθανάσιος Μανιάτης, Σπύρος Ζήκος. Μετάφραση: Λίνα
Γουσίου. Αθήνα: Εκδόσεις ΤΖΙΟΛΑ.

-Μανώλη, Π. (2017). Σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας: Θεώρηση από τη
Σκοπιά της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, στο Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης
(επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του
μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 585-609. Αθήνα: Εκδόσεις
Παπαζήση.

-Μαραβέγιας, Ν. & Κατσίκας, Δ. (2017). Η Κρίση στον Ευρωπαϊκό Νότο και οι
Ατέλειες της Ευρωζώνης: Η Περίπτωση της Ελλάδας, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης
Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις
του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 395-420. Αθήνα:
Εκδόσεις Παπαζήση.

-Μαριόλης, Θ. (2010). Παγκοσμιοποίηση, διεθνές εμπόριο και οικονομική πολιτική,
στο Σιούσουρας Πέτρος- Χατζάκης Κωνσταντίνος (επιστημονική επιμέλεια)
Παγκοσμιοποίηση, Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα. Πολιτικές και Οικονομικές Όψεις,
679-722. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

-Μαρής, Γ. & Σκλιάς, Π. (2017). Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Κυριαρχία μετά το
Μάαστριχτ: Η Περίπτωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, σε Σουζάνα
Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις
και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 263-
285. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Μεταξάς, Α. (2017). Σκέψεις για την Ποιοτική Ιδιαιτερότητα της Ενωσιακής
Έννομης Τάξης, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή
Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος
για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 307-327. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Nugent, N. (2012). *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές. Γ πλήρως αναθεωρημένη έκδοση*. Επιμέλεια – Επίμετρο: Μαρία Μ. Μενδρινού. Μετάφραση: Ιουλία Τσολακίδου. Αθήνα: Σαββάλας.

-Παγουλάτος, Γ., Μπλαβούκος, Θ., Ντόκος, Δ., Τσίγκου, Γ. & Παπαγεωργίου, Γ. (2017). *Προτάσεις Για Την Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση* <https://www.dianeosis.org/2017/12/protaseis-gia-tin-evropaiki-oikonomiki-diakiverinisi/>

-Παγουλάτος, Γ., Μπλαβούκος, Θ., Ντόκος, Δ., Παπαγεωργίου, Γ. & Τσίγκου, Γ. (2018). *30+1 Πράγματα Που Μπορεί Να Κάνει η Ευρώπη για την Ελλάδα. Συνοπτική Παρουσίαση των Προτάσεων*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ και διαΝΕΟσις.

- Παγουλάτος, Γ. & Τσίγκου, Δ. (2022). *Πώς Θα Αλλάξει Το Δημοσιονομικό Πλαίσιο Της Ε.Ε. Μια έκθεση για τα βασικά σημεία της συζήτησης που γίνεται πάνω στο πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης στην ΕΕ. Ποια πρέπει να είναι η θέση της Ελλάδας;* <https://www.dianeosis.org/2022/03/dimosionomiko-plaisio-ee-kai-o-dialogos-giati-metarrythmisi-toy/>

-Παπαγιάννης, Δ. (2017). Η Προστασία των Θεμελιωδών Διακλωμάτων και ο Διάλογος Μεταξύ του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ, σε Σουζάνα Βέρνου, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 329-350. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Παπαγιάννης, Δ. (2014). *Υπάρχει δημοκρατικό έλλειμμα στην ΕΕ;* <http://donpapagiannis.blogspot.com/2014/04/blog-post.html>

-Παπαδημητρίου, Γ. (2015). *ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ*. Πτυχιακή Εργασία ΑΤΕΙ Πελοποννήσου. Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας. Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής.

- Παπαδημητρίου, Δ., Β. Ροδουσάκης, Ν., Zezza, G. (2022). Είναι η Ελλάδα στον δρόμο της οικονομικής ανάκαμψης; *Στρατηγική Ανάλυση: Levy Economics Institute of Bard College*, Μάρτιος 2022,1-13.

-Παπαδήμος, Α. (2017). *Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Όραμα, Προκλήσεις και Προοπτικές*. Ομιλία του Προέδρου κ. Λουκά Παπαδήμου

στην Πανεργυρική Συνεδρία της Ακαδημίας Αθηνών
21 Δεκεμβρίου 2017. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

-Πασσάς, Λ. (2018). *Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΩΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ*. ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ. ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ. ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΠΜΣ: ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΑΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ.

-Πετρόπουλος, Σ. (2017). Η Γηραιά Ήπειρος Συναντά τον Ασιατικό Γίγαντα: Οικονομικές, Εμπορικές και Πολιτικές Διαστάσεις των Σχέσεων ΕΕ-Κίνας, στο Σουζάνα Βέρνου, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα*, 611-638. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Πραβίτα, Μ.-Η. (2017). Η Αναδιοργάνωση των Δομών της Κεντρικής Διοίκησης του Κράτους και η Πρόκληση της Σύγκλισης με τις Υποχρεώσεις της Χώρας στο Πλαίσιο των Μνημονίων Συνεργασίας, στο Σουζάνα Βέρνου, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα*, 813-830. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Σημίτης, Κ. (2017). Η μετεξέλιξη της Ένωσης σε αδιέξοδο; σε Σουζάνα Βέρνου, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα*, 29-52. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Sidjanski, D. (1999). *Η Ομοσπονδίωση της Ευρώπης: Δυναμική και Προοπτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Μετάφραση: Α. Άσερ και Μ. Κοσίνα. Αθήνα: Παπαζήσης.

-Σιούσουρας, Π. & Χαζάκης, Κ. (2010). Εισαγωγή, στο *Παγκοσμιοποίηση, Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα. Πολιτικές και Οικονομικές Όψεις*. Επιστημονική επιμέλεια: Σιούσουρας Πέτρος – Χαζάκης Κωνσταντίνος, 23-35. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

-Σολάκης, Μ. (2015). *Η Ευρώπη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης: Κράτος και Κοινωνία των Πολιτών*. Διπλωματική εργασία. ΠΜΣ «Ευρωπαϊκές Πολιτικές Νεολαίας» Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας Οικονομικών και Κοινωνικών Σπουδών.

-Σπανού, Κ. (2017). Μνημόνιο και Ευρωπαϊκές Πολιτικές: Αναγκαστικός αλλά Επιλεκτικός Εξευρωπαϊσμός, στο Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 789-811. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Στεφάνου, Κ. Α. (2017). Η νομιμοποίηση του Ενοποιητικού εγχειρήματος, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 77-98. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Stiglitz, J.E. & Walsh, C.E. (2009). *Αρχές της Μακροοικονομικής*. Επιστημονική επιμέλεια: Θοδωρής Πελαγίδης- Γιώργος Χορταρέας. Μετάφραση: Τίνα Πλυτά Τέταρτη αμερικάνικη έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Στουρνάρας, Ι. (2020). Η ελληνική οικονομία 10 χρόνια μετά την κρίση και διδάγματα για το μέλλον τόσο για την Ελλάδα όσο και για τη ζώνη του ευρώ, σε *Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ* Αναμνηστικός τόμος για τον Τάκη Πολίτη, 27-44. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος και IOBE.

-Taylor, P. (2010). *Το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*. Πρόλογος και επιμέλεια: Ναπολέον Μαραβέγιας. Μετάφραση: Ξενοφών Γιαταγάννας. Αθήνα: Κριτική.

-Τσαρδανίδης, Χ. (2017). Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας ως Παράγοντας Εξευρωπαϊσμού: Ένας απολογισμός, στο Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 721-744. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Τσάφος, Π. (2021). *Από την παγκοσμιοποίηση στην κρίση: η σύγχρονη δοκιμασία του ευρωπαϊκού συνταγματικού κράτους*. Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης. Τομέας Διοικητικής Επιστήμης και Δημοσίου Δικαίου.
<https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/49563>

-Τσινισιζέλης, Μ.Ι (2021). *Ο Λόγος της Κυριαρχίας. Διανοητικό κεκτημένο, Θεωρία της ομοσπονδίας στη σημερινή Ευρώπη*. Αθήνα: Εκδόσεις ΤΖΙΟΛΑ.

-Τσινισιζέλης, Μ. Ι. & Χρυσόχου, Δ. Ν. (2017). Η Ευρωπαϊκή Ενοποίηση ως Θεωρητική Άσκηση, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 287-305. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

- Τσούκαλης, Λ. (2012). Η Ευρώπη σε επικίνδυνο σταυροδρόμι. *The Athens Review of Books*, τεύχος 25, Ιανουάριος 2012.

- Τσούκαλης, Λ. (2017). Ο ιερέας και ο αμαρτωλός στην Ευρωπαϊκή Κρίση: Μια Διαιρεμένη και Δυστυχής Εκκλησία, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 53-75. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Υφαντής, Κ. & Παπαναστασόπουλος, Ν. (2017). Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως Παγκόσμιος Δρων Ασφάλειας: Πολιτικές, Θεσμικές και Επιχειρησιακές Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας, στο Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 541-559. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Υφαντόπουλος, Γ. (2017). Οικονομική Κρίση και Ανισότητες Υγείας: Απειλή για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδη*, 421-446. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Φατούρος, Α. (2006). «Η Ευρωπαϊκή Ένωση στην Αρχή του 21^{ου} αιώνα: Μια Πανοραμική Εικόνα», στο Στεφάνου, Κ.Α., Τσινιτσιζέλης, Μ.Ι., Φατούρος, Α. και Χριστοδουλίδης, Θ. (επιμ.) *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές: Ενοποιητική Δυναμική- Δικαιοπραξία- Διακυβέρνηση*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, σσ. 17-26.

-Φούσκας, Β.Κ & Δημουλάς, Κ. (2015). *Ελλάδα, Παγκοσμιοποίηση και Ευρωπαϊκή Ένωση. Η πολιτική οικονομία του Χρέους και της Κοινωνικής Κατάρρευσης*. Πρόλογος στην ελληνική έκδοση: Σάββας Ρομπόλης. Πρόλογος στην αγγλική έκδοση: Ντόναλντ Σασσούν. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

-Χαζάκης, Κ. (2017). Η Διατλαντική Εταιρική Σχέση Εμπορίου και Επενδύσεων: Αξιολόγηση των Στόχων Αναμενόμενων Επιπτώσεων της Συμφωνίας, στο Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα*, 421-446. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Χάμπερμας. Γ. (2013). Η Ευρώπη χρειάζεται περισσότερη δημοκρατία, <https://www.kathimerini.com.cy/gr/politismos/142854/?ctype=ar>

-Χαρδούβελης, Γ. (2011). Ο Χρηματοοικονομικός τομέας και το αβέβαιο μέλλον της ελληνικής οικονομίας, σε *Η διεθνής κρίση, η κρίση στην ευρωζώνη και το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα* (συλλογικός τόμος), 1-52. Αθήνα: Ελληνική Ένωση Τραπεζών.

-Χατζησταύρου, Φ. & Παπανικολάου, Κ. (2017). *Από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στην πολυενταξιακή Ευρώπη*; Κείμενο Εργασίας Νο 78/2017. Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ).

-Χρηστάκης, Μ. & Λιανός, Α. (2021). *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εκπαιδευτικό υλικό- ΚΖ Εκπαιδευτική σειρά*. Αθήνα.

- Χριστοδουλάκη, Ι. (2016). *Η απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην οικονομική κρίση και η δημοκρατική νομιμοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ & Ιωάννα Χριστοδουλάκη.

-Χρυσομάλλης, Μ.Δ. (2017). Η αντιμετώπιση του BREXIT από την Ευρωπαϊκή Ένωση πριν και μετά το Βρετανικό Δημοψήφισμα της 23 Ιουνίου 2016, σε Σουζάνα Βέρνυ, Αντώνης Κόντης (επιμέλεια) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις*

και οι προκλήσεις του μέλλοντος. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Ιωακειμίδα, 119-147. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

- Χρυσόχου, Δ. Ν. (2003). *Θεωρία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*. Πρόλογος: Μιγάλης Ι. Τσινισιζέλης. Μετάφραση: Αθηνά Μπαλοπούλου. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Χρυσόχου, Δ. (2007). *Σχεδίαση μετακρατικής πολιτείας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

-Χρυσόχου, Δ. (2010). Το ζήτημα της ευρωπαϊκής συναρχίας, στο *Παγκοσμιοποίηση, Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα. Πολιτικές και Οικονομικές Όψεις*. Πρόλογος: Ιωάννης Βαβούρας. Επιμέλεια: Σιούσουρας Πέτρος- Χαζάκης Κωνσταντίνος, 297-326. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Allot, P. (2003). “Epilogue: Europe and the dream of reason”, στο Weiler, J.H.H. και Wind, M. (επιμ.) *European Constitutionalism Beyond the State*. Cambridge: Cambridge University Press, σσ. 202-225.
- Andreou, G. (2007). “The New EU cohesion Policy: Enlargement, ‘Lisbonisation’ and the challenge of diversity”, paper for the Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP) in the framework of the Network of Excellence EU- CONSENT (Second Year Annual State of the Art Report).
- AHRENS, J. (2012). Bessere Governance durch mehr Flexibilisierung. *Wirtschaftsdienst*, 4/2012, pp. 225-230.
- Broder, J. European Union at a Crossroads. Will political divisions tear the EU apart?, in *CQ PRESS CQ RESEARCHER*. 29, no 13 (April 5,2019):1-28. <https://library.cqpress.com/cqresearcher/document.php?id=cqresrre2019040500>.
- Bryn, A. & Coletti, R. (2015). “Global empires and the European Neighbourhood China, Russia and the USA”, in : Celata, F. & Coletti, R. (eds) *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders*. Heidelberg: Springer, pp. 179-198.
- BUITER, W. and RAHBARI E. (2011). The future of the euro area: fiscal union, break-up or blundering towards a ‘you break it you own it Europe’, <http://www.willembuiter.com/3scenarios.pdf>.
- DAIANU, D. (2012). *Euro Zone Crisis and EU Governance: Tackling a Flawed Design and Inadequate Policy Arrangements*, Warsaw, Center for Social and Economic Research.
- Dahrendorf, R. (1995). *Quadrare il cerchio. Benessere economico, coesione sociale e libertà politica*. Laterza:Bari.
- De Angelis, F. and Mollet, F., (2021) "Rethinking EU economic governance: The Stability and Growth Pact", *EPC, Policy Brief*, p. 1-2.
- DE GRAUWE, P. (2012). A self-inflicted crisis. *CEPS Commentary*, 31 May 2012.

- Featherstone, K. (2005). "introduction: modernization and the structural constraints of greek politics", in *West European Politics*, 28,2, 223-241.
- Gough, I. (2017), *Heat, Greed and Human Need: Climate Change, Capitalism and Sustainable Wellbeing*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Harrison, R. (1990). "Neo-functionalism", in A.J.R. Groom and P. Taylor (eds), *Frameworks for International Co-operation*. London: Pinter.
- International Monetary Fund (IMF) (2007). "Globalization: The Story Behind the Numbers", *Financial Globalization: The Impact on Trade, Policy, Labor, and Capital Flows*. IMF: Washington DC.
- Krauss, P.A. (2008). *A Union of Diversity: Language, Identity and Polity-Building in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ladi, S. (2011). "Policy change and soft Europeanisation: the transfer of the Ombudsman institution to Greece, Cyprus and Malta", in *Public Administration*, 89,4, 1643-1663.
- Marramao, G. *Una Costituzione senza Stato. Tecnica e politica nel processo di unificazione dell'Europa*, in «La Cittadinanza Europea», 1/2002
- Mc Grew, A. (1997). *Globalization and Territorial Democracy*, in A. Mc Grew (a cura di), *The Transformation of Democracy?* Cambridge University Press, Cambridge.
- Nayyar, D. (2006). "Globalization, History and Development: A Tale of Two Centuries", *Cambridge Journal of Economics*, 30/2006.
- OECD (2005). *Measuring Globalization: OECD Handbook on Economic Globalization Indicators*. Paris: OECD. and its Discontents: A Tale of Two Centuries
- OECD (2011). *Greece: Review of the Central Administration*, OECD Public Governance. OECD Publishing.
- Rodrik, D. (1997). *Has Globalization Gone Too Far?* Washington: Institute for International Economics, DC.
- ROGOFF, K. (2012). A Centerless Euro Cannot Hold. <http://www.projectsyndicate.org/commentary/a-centerless-euro-cannot-hold>.
- G. Ross, G. (1998). *European integration and Globalization*, in R. Axtmann (a cura di), *Globalization and Europe. Theoretical and Empirical Investigations*. Printer: London.

- SCHAMBAUGH, J (2012). The Euro's Three Crises. Brussels. *Brookings Papers on Economic Activity*, Spring 2012.
- Spanou, C. (1998). "European integration in administrative terms: a framework for analysis and the Greek case", in *Journal of European Public Policy*, 5,3, 467-484.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its Discontents*. New York-London: W. W. Norton & Company.
- Tsoukalis, L. (2020). Greece and the European Union: Strategic Vision, Diplomatic Finesse and Poor Domestic Delivery, in Kevin Featherstone and Dimitri A. Sotiropoulos (eds) *The Oxford Handbook of Modern Greek Politics*. Athens:
- Verola, N. (2003). L'Unione europea come risposta alla globalizzazione, in *italianieuropei*, 2/2003 <https://www.italianieuropei.it/it/la-rivista/archivio-della-rivista/item/551-l-unione-europea-come-risposta-alla-globalizzazione.html>
- WELFENS, P. J. J. (2012). Overcoming the Euro Crisis. American Institute for Contemporary German Studies. <http://pdf.openbox9.com/render.php?URL=http://www.aicgs.org/publication/overcoming-the-eurocrisis/>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
ανάπτυξης

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Σ.Δ.Δ.Α.)
Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος
τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479
www.ekdd.gr

